

Opleiden in de school

Kwaliteitsborging en toezicht

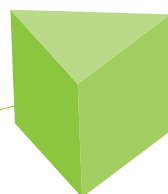
Studie

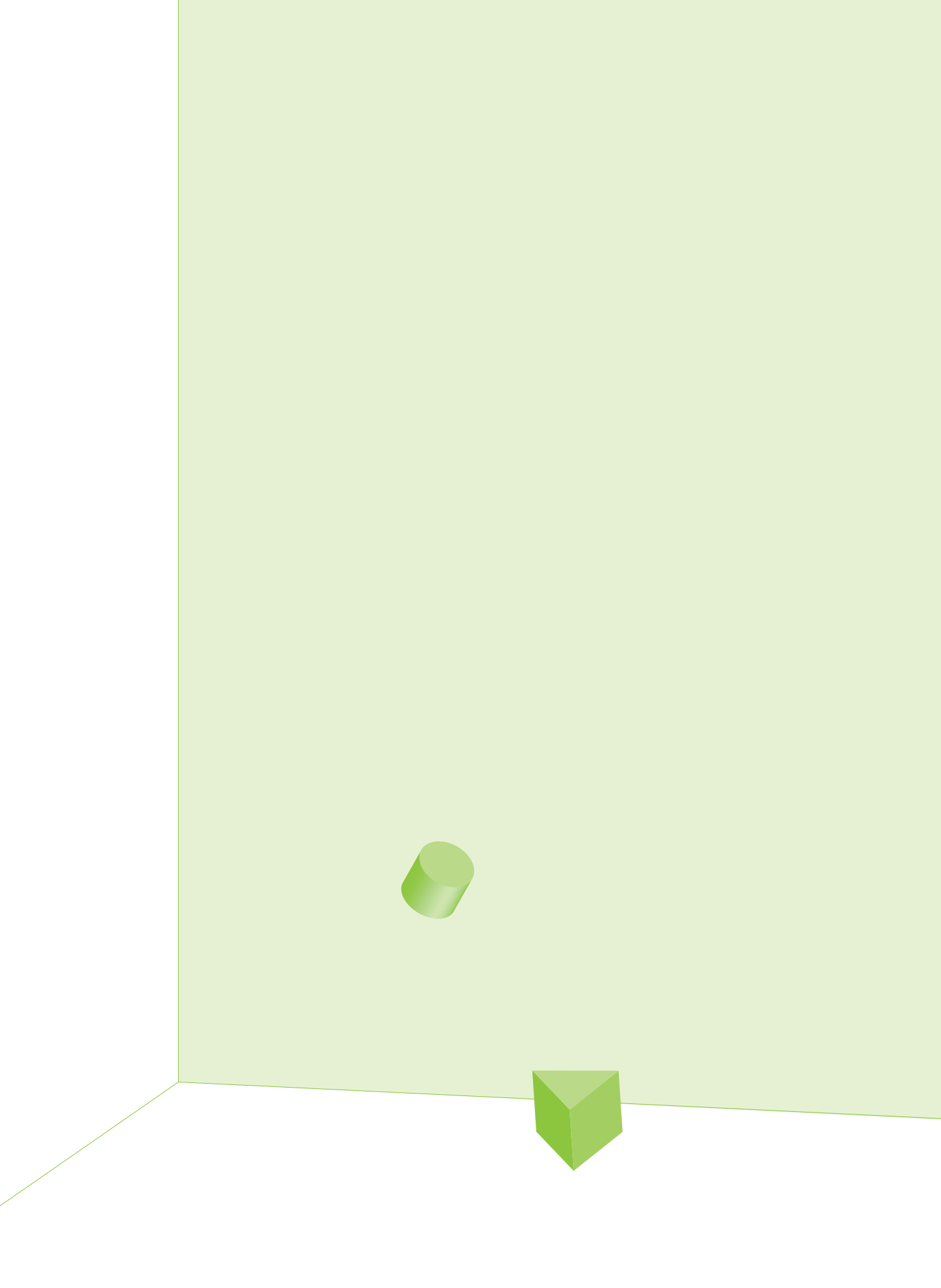

Opleiden in de school

Kwaliteitsborging en toezicht

Studie

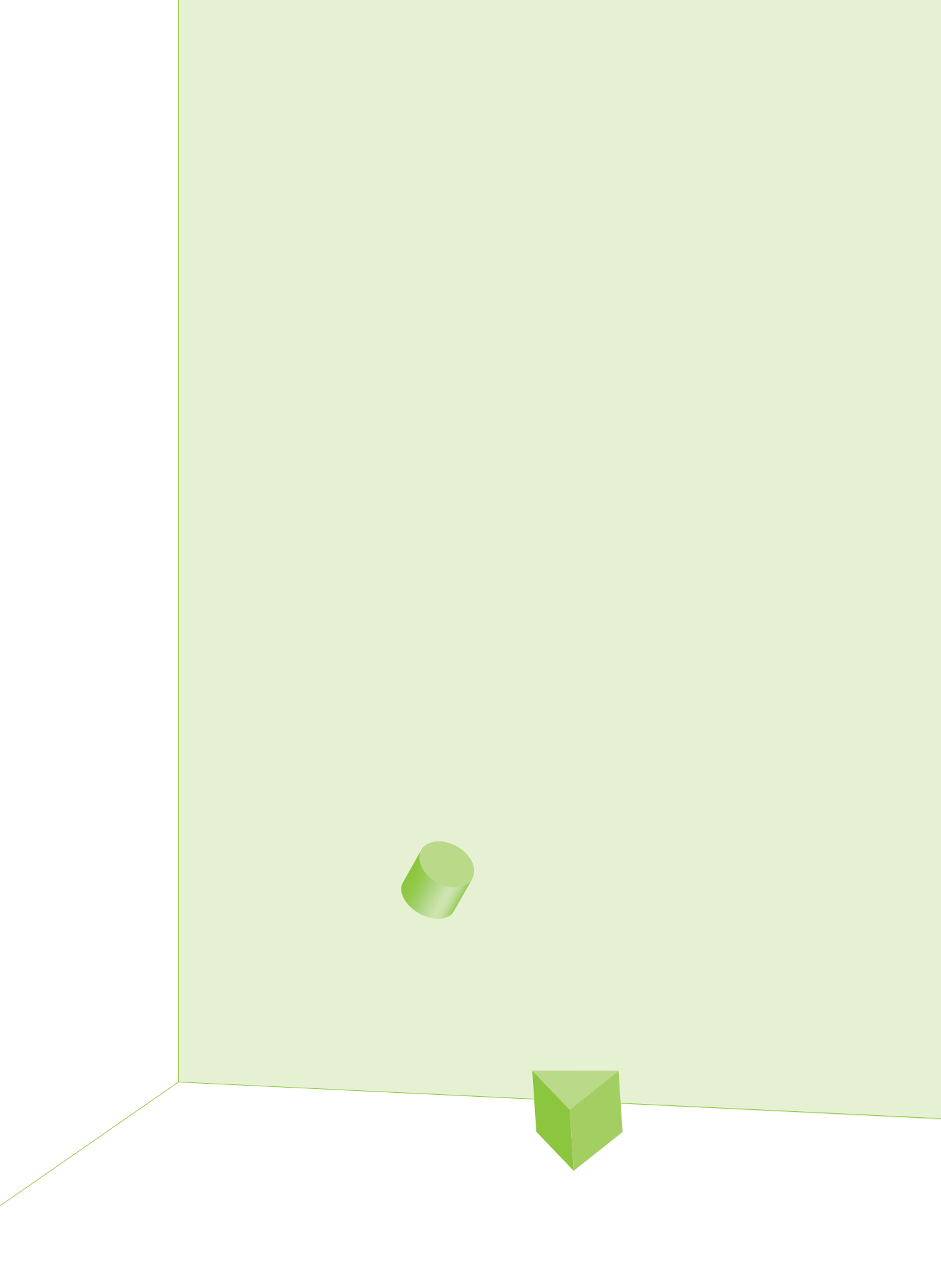
Voorwoord

Onderwijsinstellingen voor primair en voortgezet onderwijs en bve-instellingen leiden steeds vaker onderwijspersoneel op in de school of instelling. Veel instellingen zien opleiden in de school als een kansrijke ontwikkeling waar zij graag mee verder willen. Door het leren op de werkplek ontstaat een nieuwe dynamiek binnen de instelling: leren, werken, opleiden en professionaliseren komen als functies in de school bij elkaar. Binnen een onderwijsinstelling ontstaat een leer-werkcultuur waarin de opleiding van nieuw en zittend onderwijspersoneel in gezamenlijke verantwoordelijkheid met de opleidingen voor onderwijspersoneel plaatsvinden. Lerarenopleidingen en scholen hebben de afgelopen jaren geëxperimenteerd met allerlei vormen van opleiden en samenwerken. Dit heeft aanleiding gegeven tot vraagstukken rondom de voorwaarden voor en borging van de kwaliteit van opleiden in de school. Gelet op de ontwikkelingen naar meer opleiden in de school, zijn de vragen over waarborging van de kwaliteit maatschappelijk en beleidsmatig van belang. Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCW) heeft met de Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie (NVAO) en de inspectie overleg gevoerd over het zeker stellen van de kwaliteit van werkplekleren.

Op vraag van de minister van OCW voeren inspectie en NVAO een gezamenlijk onderzoek uit naar de kwaliteitsborging van opleiden in de school. Borging van de kwaliteit van het leren op de werkplek vraagt om goede afspraken over het toezicht. NVAO en inspectie hebben daarin onderscheiden rollen. Met het onderzoek beogen de toezichthouders te voorzien in een ontwerp van samenhangend toezicht op schoolgebonden opleidingstrajecten, oftewel opleiden in de school. Daarnaast beogen zij, ten gunste van de betrokken scholen en instellingen, een bijdrage te leveren aan kennis over de factoren die van belang zijn voor (het realiseren en bewaken van) de kwaliteit van opleiden in de school.

Met een studie en een praktijkonderzoek gaan inspectie en NVAO na hoe de kwaliteitsborging van opleiden in de school vorm krijgt en hoe deze adequaat kan worden belegd. Op basis van de studie en de beproeving hiervan in de praktijk verkrijgen de toezichthouders een heldere set van succesfactoren en kwaliteitsgebieden op grond waarvan in de toekomst naar de daadwerkelijke uitvoering van het opleiden van leraren in de school gekeken kan worden. Voor de inspectie ligt daarbij het zwaartepunt bij de kwaliteit van de lessen die scholieren in de opleidingsscholen krijgen, voor de NVAO ligt het zwaartepunt bij de kwaliteitsborging door de verantwoordelijke hogescholen. De opleidingen en de scholen hebben immers een eigen verantwoordelijkheid op dit terrein.

De inspectie en de NVAO beschrijven de onderzoeksresultaten in drie publicaties, parallel lopend aan drie onderzoeksfasen: studie over de kwaliteitsborging, beschrijving van de kwaliteitsborging in de praktijk en advisering aan de minister van OCW over de inrichting van een adequaat toezicht op opleiden in de school.

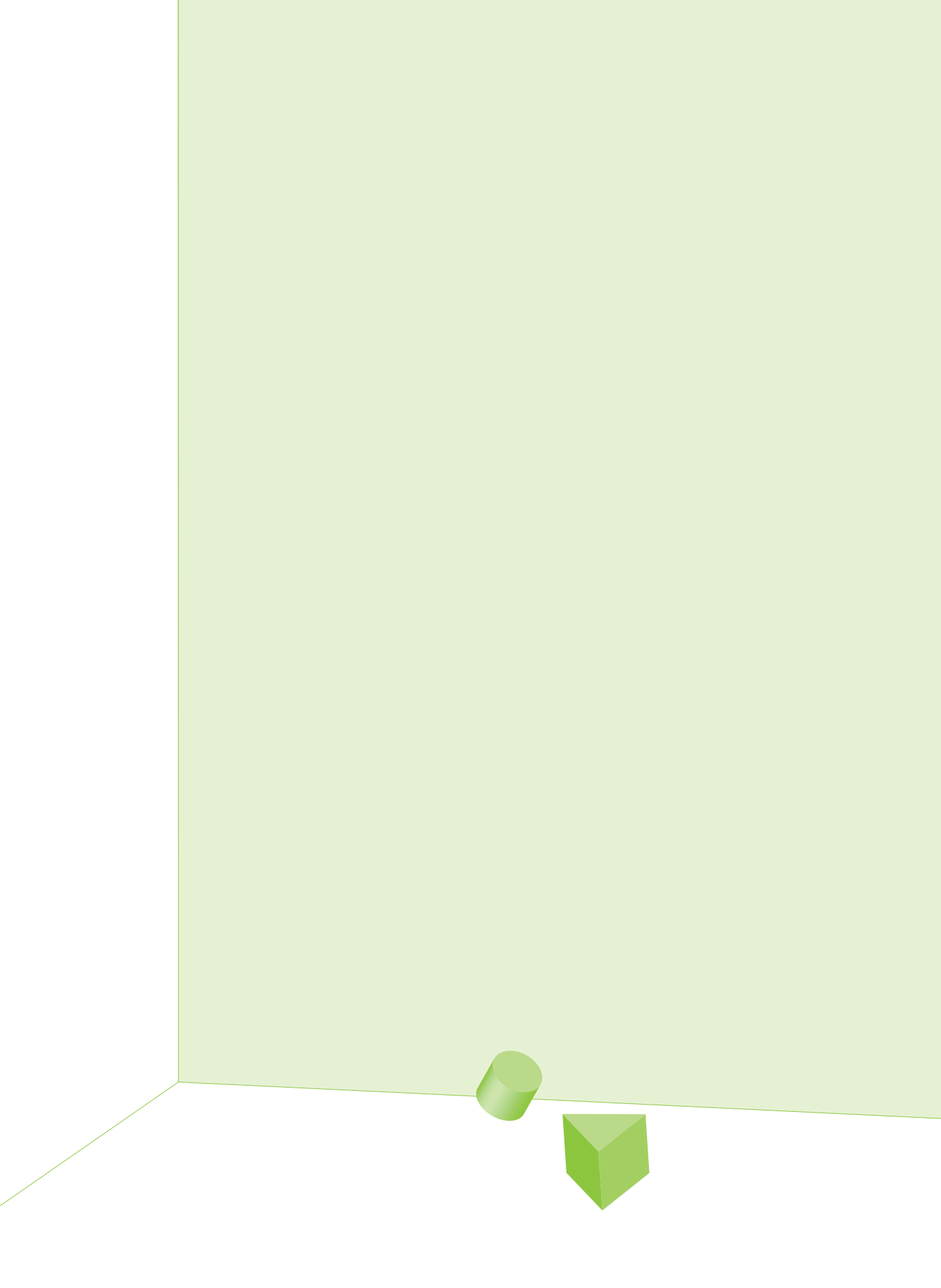

Voor u ligt de eerste publicatie uit de reeks Opleiden in de school: kwaliteitsborging en toezicht. Deze uitgave bevat de neerslag van de eerste fase, de studie naar de kwaliteitsborging van opleiden in de school, op grond van reeds beschikbare informatie. Juist vanwege het bijzondere karakter van deze opleidingsvariant en het belang en de verantwoordelijkheid van de lerarenopleidingen en scholen daarbij, is het nodig om de kwaliteitsborging van het opleiden in de school zo zorgvuldig mogelijk uit te werken.

Deze eerste publicatie zal ongetwijfeld inspirerend zijn voor lerarenopleidingen die in de voorbereiding van de komende visitatie en accreditatie in hun zelfrapport aandacht moeten besteden aan de verschillende opleidingstrajecten.

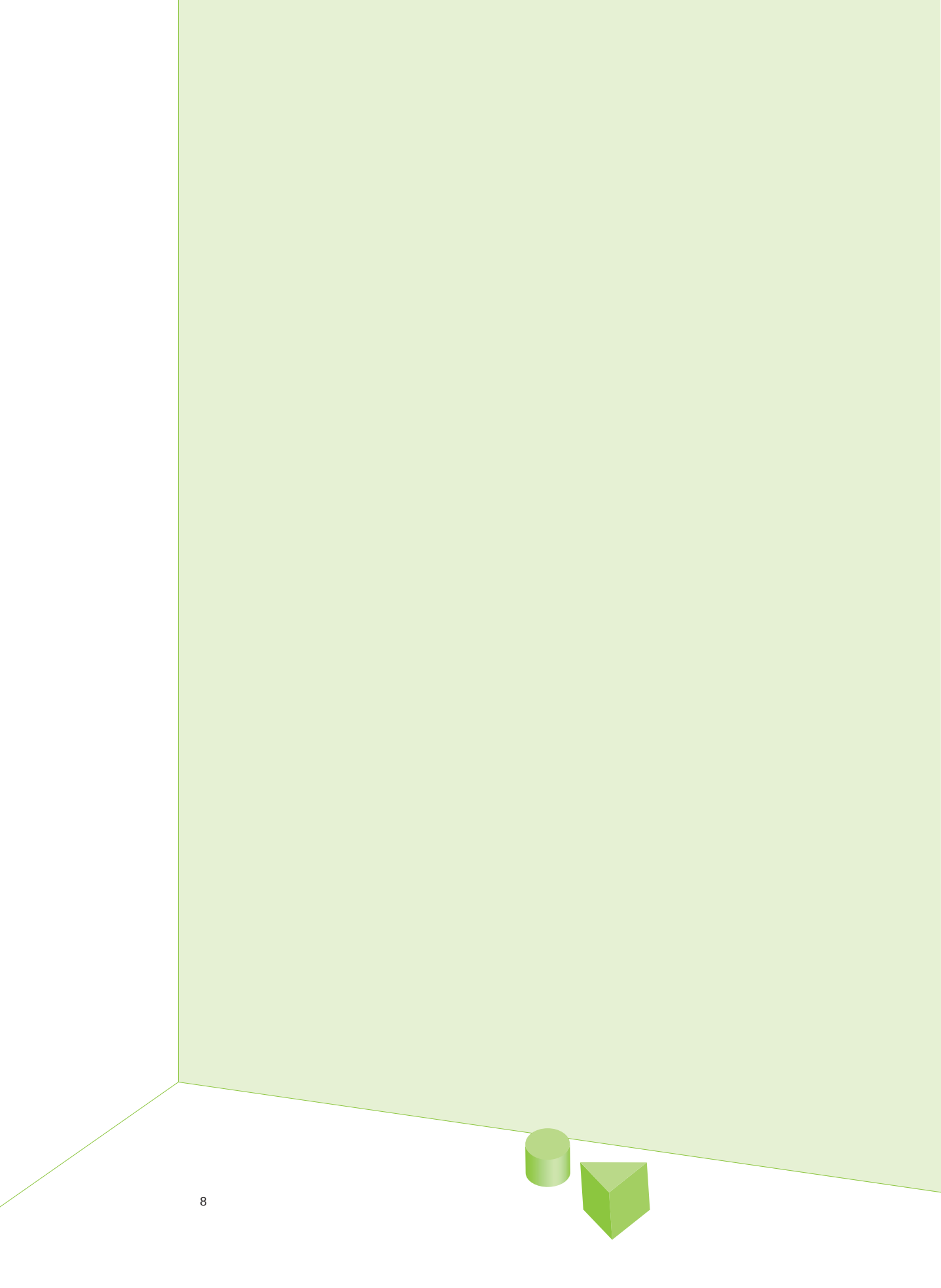
J.H.J. Teuwen
Inspecteur-generaal van het Onderwijs

K.L.L.M. Dittrich
Voorzitter NVAO

Inhoudsopgave

1	Inleiding	9
1.1	Aanleiding	9
1.2	Overwegingen: toezicht en kwaliteit	9
1.3	Doelen en opzet in vogelvlucht	11
1.4	Opbouw van deze studie	13
2	Stimulering van opleiden in de school	15
2.1	Inleiding	15
2.2	Stimulering door overheid	15
2.3	Beleid 2000-2005	16
2.4	Beleid vanaf 2005	17
2.5	Kwaliteitsborging in de dieptepilots: voorbeeld van stimulering in de praktijk	19
3	Verschijningsvormen van opleiden in de school in relatie tot toezicht	23
3.1	Inleiding	23
3.2	Opleiden in de school nader bekeken	23
3.3	Verantwoordelijkheid voor de opleidingsfunctie	24
3.4	Functies van opleiden in de school	26
3.5	Wie worden in de school opgeleid?	28
3.6	Betekenis voor de borging van kwaliteit	29
3.7	Consequenties van de variëteit voor het toezicht	30
4	Evaluaties en studies	33
4.1	Inleiding	33
4.2	Wat weten toezichthouders over succesvol opleiden in de praktijk?	33
4.3	Wie hebben onderzoek gedaan naar opleiden in de school?	34
4.4	Succesfactoren en knelpunten	37
4.5	Wat is nog niet bekend over kwaliteitsborging?	43
5	Toetsing van de kwaliteit	45
5.1	Inleiding	45
5.2	Het gespecificeerde NVAO-accreditatiekader	45
5.3	Kritische succesfactoren	51
5.4	Beleidsmatige evaluatie van opleiden in de school	54
5.5	Slotbeschouwing	55
	Literatuur	57
	Bijlage(n)	
	Overzicht van kritische succesfactoren	61
	Afkortingen	63
	Projectgroep Opleiden in de school	65

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Scholen voor primair onderwijs, voortgezet onderwijs en instellingen voor middelbaar beroepsonderwijs leiden steeds vaker onderwijspersoneel op de (toekomstige) werkplek op. Zij doen dat samen met de hbo-lerarenopleidingen, de universitaire lerarenopleidingen en de regionale opleidingscentra (roc's). Dit opleiden in de school wordt van overheidswege (financieel) gestimuleerd en is onder andere ingegeven door het lerarentekort. Opleidingen en scholen werken samen aan het opleiden van studenten en aankomende beroepsbeoefenaren.

Lerarenopleidingen en scholen hebben de afgelopen periode geëxperimenteerd met allerlei vormen van opleiden en samenwerken. Dit heeft aanleiding gegeven tot vraagstukken rondom de voorwaarden voor en borging van de kwaliteit van opleiden in de school.

Binnen de lerarenopleidingen wordt het traject waarin een belangrijk deel van de opleiding van de studenten in de school plaatsvindt, steeds belangrijker. Vanuit de verantwoordelijke bewindslieden, adviesraden en toezichthouders worden dan ook vragen gesteld over de voorwaarden waaronder dit type opleiding vorm krijgt. Het is immers niet vanzelfsprekend dat scholen toegerust zijn voor hun nieuwe taak.

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) heeft advies gevraagd aan de Onderwijsraad over de borging van de kwaliteit van opleiden in de school. Dit advies, 'Leraren opleiden in de school', verscheen in 2005. Eén van de lijnen die de minister in haar beleidsreactie op het advies noemt, is dat zij met de Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie (NVAO) en de Inspectie van het Onderwijs zal bespreken hoe het toezicht op opleiden in de school wordt vormgegeven.

Met een studie (eerste fase) en een praktijkonderzoek (tweede fase) gaan inspectie en NVAO na hoe de kwaliteitsborging van opleiden in de school vorm krijgt en hoe deze adequaat kan worden belegd. Gelet op de ontwikkelingen naar meer opleiden in de school, is het beantwoorden van deze vraag maatschappelijk en beleidsmatig van belang.

Deze uitgave bevat de neerslag van de eerste fase, de studie naar de kwaliteitsborging van opleiden in de school, op grond van reeds beschikbare informatie.

1.2 Overwegingen: toezicht en kwaliteit

Samenhangend toezicht

Op vraag van de minister van OCW voeren inspectie en NVAO een gezamenlijk onderzoek uit naar de kwaliteitsborging van opleiden in de school. Met het onderzoek beogen de toezichthouders te voorzien in een ontwerp van samenhangend toezicht op schoolgebonden opleidingstrajecten, of te wel opleiden in de school. Daarnaast beogen zij, ten gunste van de betrokken scholen en instellingen, een bijdrage te leveren aan kennis over de factoren die van belang zijn voor (het realiseren en bewaken van) de kwaliteit van opleiden in de school.

NVAO en inspectie

Borging van de kwaliteit van het leren op de werkplek vraagt om goede afspraken over het toezicht. Met het oog op de onderscheiden taken en rollen die in het huidige bestel zijn toegedeeld aan NVAO en inspectie, lijkt het voor de hand te liggen het toezicht op opleiden in de school te zien als onderdeel van het gangbare toezicht op de lerarenopleidingen. De lerarenopleidingen zijn verantwoordelijk voor het opleiden van studenten en zullen daardoor ook verantwoording over de kwaliteit van het praktijkdeel dat in de school plaatsvindt af moeten leggen aan de NVAO. Het zicht van de inspectie op opleiden in de school kent binnen de huidige werkwijzen de volgende routes. Het opleidingsbeleid is onderdeel van het scholings- en personeelsbeleid van een school. Op dit moment onderzoekt de inspectie dat beleid alleen als er risico's zijn in de kwaliteit van een school (op basis van risicoanalyse) of als het nodig is in het kader van het Nader Onderzoek volgens de Wet op het Onderwijstoezicht (WOT). In beide gevallen gaat het dus om scholen met serieuze kwaliteitsproblemen. De eisen die vanuit het hoger onderwijs aan de opleiding in de praktijk worden gesteld, maken niet automatisch deel uit van het onderzoek door de inspectie in de andere sectoren. Daarnaast houdt de inspectie toezicht op de zij-instroomtrajecten voor leraren in het beroep. Zij worden grotendeels op school opgeleid. Tenslotte kan de inspectie in haar toezicht besluiten een diepteonderzoek in te stellen naar onderwijsthema's, zoals bijvoorbeeld opleiden in de school. Tot de doelgroepen die in het kader van opleiden in de school kunnen worden geschoold, behoren onder andere ook werknemers die in de school of instelling worden opgeleid tot onderwijsassistent¹. De rol van deze categorieën personeelsleden is in vele scholen niet meer weg te denken, maar dit betekent dat scholieren ook met deze - anders opgeleide - personeelsleden worden geconfronteerd. Deze doelgroep valt echter buiten de kaders van de onderzoeksopdracht.

NVAO en inspectie zullen de minister van OCW in een advies aanreiken hoe het toezicht in beider rollen en toezichtkaders wordt verweven en hoe dat tot voor ieder transparante oordelen leidt. Het kan dienen als voorbereiding op accreditatie.

Handreiking voor accreditatie

Het opleiden van leraren in de school wordt gezien als een nieuwe opleidingsroute van de lerarenopleiding. Men kan deze variant als een duale opleidingsvariant beschouwen. De kwaliteit van de duale opleidingen, waaronder opleiden in de school, is nog niet eerder aan een kwaliteitstoets onderworpen, aangezien de duale opleidingen niet beoordeeld zijn in de vorige visitatie. De pabo's en de lerarenopleidingen voortgezet onderwijs moeten vóór 2010 opnieuw geaccrediteerd zijn. Uiterlijk 31 december 2009 moeten de pabo's over een accreditatie beschikken. Dat betekent dat zij daarvoor een aanvraag moeten hebben ingediend bij de NVAO en dat de Visiterende en Beoordelende Instanties (VBI) ruim van tevoren met hun activiteiten hieromtrent zullen moeten beginnen. Een onderzoek naar kwaliteitsbepalende factoren bij opleiden in de school, levert voor alle betrokken actoren derhalve relevante kennis op. Uit het oogpunt van transparantie over de kwaliteit van de schoolgebonden opleidingstrajecten en voor de borging van de kwaliteit van het accreditatiebesluit is het wenselijk aan te geven over welke specificaties van het reguliere accreditatiekader de VBI, respectievelijk hogeschool, moeten rapporteren. Het gaat hierbij om specificaties van de bestaande criteria die van belang worden geacht voor het opleiden in de school. Deze specificaties zullen door de NVAO in overleg met de onderwijsinspectie worden uitgewerkt. Het onderzoek van de NVAO en de inspectie zal uitwijzen welke specificaties voor toezicht op opleiden in de school noodzakelijk zijn.

¹ Het toezicht op deze mbo-opleidingen is belegd bij de inspectie.

Stimulering kwaliteit en kennis over kwaliteitsbepalers

Inmiddels is gebleken dat (vrijwel) alle lerarenopleidingen convenanten hebben gesloten met besturen van instellingen voor primair onderwijs (po), voortgezet onderwijs (vo) en beroepsonderwijs- en volwassenen educatie (bve) voor het structureel aanbieden van duale opleidingstrajecten. In deze convenanten worden vooral de condities geregeld. Deze zijn, afhankelijk van de situatie op de scholen, verschillend. De opleidingsscholen bevinden zich nog in een experimenteel stadium van ontwikkeling. Het landelijke ontwikkelproject Opleiden in de School van het ministerie van OCW is in 2006 afgesloten. In de praktijk komen verschillende varianten van opleiden in de school voor. De verschillende verschijningsvormen van opleiden in de school kunnen consequenties hebben voor borging van de kwaliteit en het toezicht. Meer kennis over wat de kwaliteit bepaalt bij opleiden in de school kan een stimulerende bijdrage leveren aan de leereffecten van de experimenten en aan de kwaliteitsverbetering van de schoolgebonden opleidingstrajecten.

1.3 Doelen en opzet in vogelvlucht

Doelen

Zoals uiteengezet beoogt het onderzoek twee doelen. Enerzijds richt het onderzoek zich op het verkrijgen van inzicht in de wijze waarop adequaat toezicht op opleiden in de school ingericht kan worden. Borging van kwaliteit van het leren op de werkplek vraagt om goede afspraken tussen NVAO en inspectie over het toezicht vanuit de onderscheiden verantwoordelijkheden van NVAO en inspectie. Anderzijds heeft het onderzoek tot doel betrokkenen bij deze trajecten te informeren over de factoren die essentieel zijn voor het realiseren van kwaliteit en kwaliteitsborging. Samengevat wil het onderzoek het volgende bieden:

- ◆ Inzicht in het toezicht op opleiden in de school, in aansluiting op de huidige verdeling van toezichtsverantwoordelijkheid van de NVAO en inspectie.
- ◆ Een handreiking voor scholen en opleidingen hoe de kwaliteitsborging succesvol vormgegeven kan worden (succesfactoren).

Hiermee wordt ook zicht verkregen op de varianten van opleiden in de school en hun kenmerken (context), in de onderwijssectoren primair onderwijs (po), voortgezet onderwijs (vo) en middelbaar beroepsonderwijs (mbo). Ook ontstaat hierdoor kennis over de (kwaliteits)risico's en mogelijke effecten van opleiden in de school.

Opzet

De inspectie en de NVAO beschrijven de onderzoeksresultaten in drie publicaties, ter afsluiting van drie onderzoeksfasen: studie over de kwaliteitsborging, beschrijving van de kwaliteitsborging in de praktijk en advisering aan de minister van OCW over de inrichting van het toezicht.

Deel 1, studie over de kwaliteitsborging

Op basis van kennis die bij de toezichthouders en bij anderen aanwezig is over opleiden in de school (beschikbaar onderzoeksmateriaal) komen we in de eerste theoretische onderzoeksfase tot bepaling van een aantal gebieden en onderliggende kwaliteitsaspecten die aan te merken zijn als succes-factoren voor het kwaliteitsvol realiseren van opleiden in de school.

Daarbij wordt eerst gekeken naar het opleiden in de school zelf:

- ◆ wat is de beleidscontext waaruit opleiden in de school is ontstaan;
- ◆ welke varianten van opleiden in de school komen voor;
- ◆ en welke kwaliteitsrisico's en effecten geven deze varianten in de verschillende onderwijssectoren te zien.

Beide toezichthouders zullen elk vanuit hun eigen verantwoordelijkheid bezien op welke wijze de kwaliteit van dit type opleiding beoordeeld zou kunnen worden. Hieruit zullen gebieden en kwaliteitsaspecten gedestilleerd worden die volgens de toezichthouders essentiële succesfactoren vormen voor het realiseren van de kwaliteit van opleiden in de school. Deze factoren worden weergegeven in de vorm van kwaliteitsgebieden die in de volgende onderzoeksfase beproefd kunnen worden. De bepalende succes-factoren worden gerelateerd aan het accreditatiekader van de NVAO. Zij vormen specificaties van de bestaande criteria van het accreditatiekader om tegemoet te komen aan het toezicht op opleiden in de school. Lerarenopleidingen kunnen van het accreditatiekader kennisnemen en alvast inzicht verkrijgen in de specifieke kwaliteitskenmerken waarvan gedacht wordt dat zij bepalend zijn voor de borging van de kwaliteit van het opleiden in de school.

Deel 2, beschrijving van de kwaliteitsborging

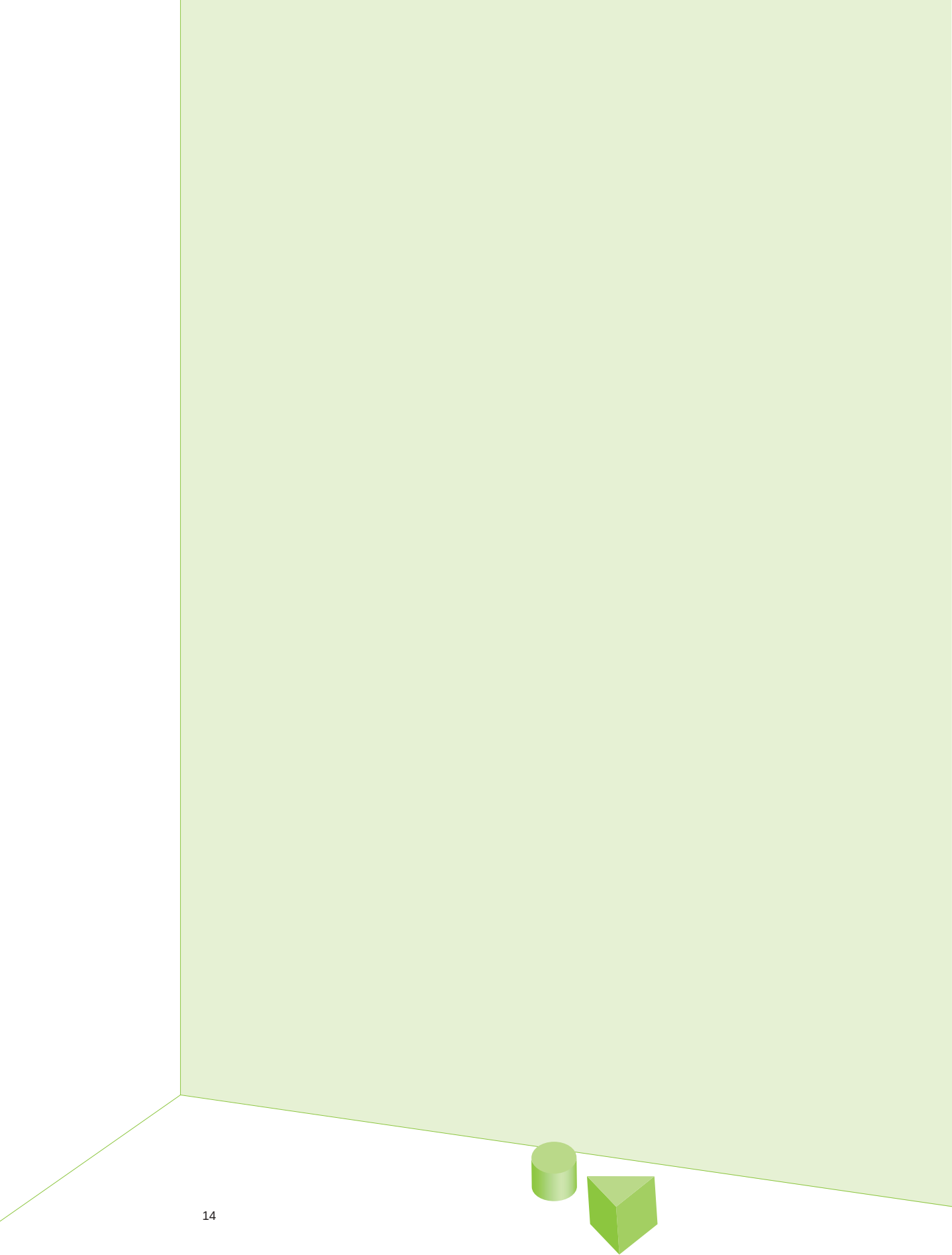
In het tweede deel van het onderzoek wordt aan de hand van de gedefinieerde succesfactoren (kwaliteitsgebieden) bekeken hoe de varianten van opleiden in de school in de praktijk vorm krijgen en hoe opleidingen en scholen omgaan met vraagstukken van kwaliteitsborging. Mogelijke risico's uit het onderzoek van deel 1 (theorie) worden hierbij betrokken. Vanuit de verantwoordelijkheid van de opleidingsinstelling (hogeschool of universiteit), die de opleidingsvariant aanbiedt, wordt bezien op welke wijzen de instelling de kwaliteit van het opleiden kan garanderen en borgen. Uiteindelijk geeft de hogeschool of universiteit immers een diploma af en is daarmee verantwoordelijk voor de kwaliteit van de opleiding. Nagegaan moet worden of het huidige accreditatiekader daarvoor voldoende basis biedt. Ook is van belang vast te stellen op welke wijze de scholen de kwaliteit van het onderwijs borgen als zij studenten in het kader van het werkplekleren voor de klas plaatsen. Inspectie en NVAO willen door het voeren van gesprekken met betrokkenen, voorbeelden van kwaliteit en kwaliteitsborging in beeld brengen, ter lering voor alle betrokkenen. Het verslag van dit deel van het onderzoek biedt hogescholen, universiteiten en opleidingsscholen praktische schoolvoorbeelden. Het hanteren van de succes-factoren in de praktijk biedt de toezichthouders een basis voor goede afspraken over de inrichting van het toezicht en de onderscheiden rollen van NVAO en inspectie daarin.

Deel 3, advies over het toezicht

Op basis van de studie en de beproeving hiervan in de praktijk verkrijgen de toezichthouders een heldere set van succesfactoren en kwaliteitsgebieden op grond waarvan in de toekomst naar de daadwerkelijke uitvoering van het opleiden van leraren in de school gekeken kan worden. Voor de inspectie ligt daarbij het zwaartepunt bij de kwaliteit van de lessen die scholieren in de opleidingsscholen krijgen, voor de NVAO ligt het zwaartepunt bij de kwaliteitsborging door de verantwoordelijke hogescholen. Daarbij wordt aangesloten bij de accreditatieprocedure waarin hogescholen de komende jaren actief zullen zijn. De onderzoeksresultaten monden uit in een advies van de toezichthouders over de inrichting van adequaat toezicht op opleiden in de school.

1.4 Opbouw van deze studie

Hoofdstuk 2 van deze studie beschrijft eerst de beleidscontext waarin het opleiden in de school gestimuleerd is. Dit hoofdstuk sluit af met een passage over de kwaliteitsborging van onderwijsinstellingen die meedoen aan de door het ministerie van OCW gesubsidieerde dieptepilots voor de opleidingsschool en de academische school. In hoofdstuk 3 gaan de toezichthouders na welke verschijningsvormen van opleiden in de school voorkomen. Ook wordt in dit hoofdstuk de verscheidenheid aan toezichtarrangementen beschreven. Vervolgens wordt er in hoofdstuk 4 ingegaan op de vraag, wat de toezichthouders uit evaluaties en studies weten van de kwaliteitsborging in opleidingsscholen. Hoofdstuk 5 ten slotte besteedt aandacht aan het NVAO-accreditiiekader en aan de succesfactoren voor het slagen van opleiden in de school.

2 Stimulering van opleiden in de school

2.1 Inleiding

Het ministerie van OCW heeft de ontwikkeling van opleiden in de school gestimuleerd. De overheid ziet zich immers niet alleen gesteld voor de taak de kwaliteit en de bewaking van de kwaliteit van het onderwijs en van leraren te bevorderen, maar ook om in de komende decennia te zorgen voor grotere aantallen nieuwe leraren: kwaliteit en kwantiteit. In dit hoofdstuk gaan we in op het overheidsbeleid rondom opleiden in de school en de achtergronden van de huidige vragen over kwaliteitsborging van opleiden in de school.

2.2 Stimulering door overheid

Kwaliteit en kwantiteit

Opleiden in de school heeft kwalitatieve en kwantitatieve doelen. Scholen die een zekere professionaliteit hebben ontwikkeld in het opleiden, kunnen ook de bekwaamheden van eigen personeel onderhouden (levenslang leren) en kunnen onbevoegd en onderbevoegd personeel verder opleiden. Daarmee wordt de kwaliteit van zittend en nieuw personeel verhoogd en de kwaliteit van het door hen gegeven onderwijs eveneens. Nemen we kwantiteit als uitgangspunt dan verhoogt opleiden in de school, als leerroute naast de traditionele vormen van opleiden, de totale opleidingscapaciteit. Bovendien is leren in de praktijk aantrekkelijk voor aspirant-leraren waarvoor het volgen van een traditionele opleiding geen optie is. Zo komt opleiden in de school tegemoet aan kwantitatieve doelen. De kwalitatieve en kwantitatieve voordelen van opleiden in de school vormen voor de overheid belangrijke redenen om deze opleidingsvorm te stimuleren.

Borging van kwaliteit

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCW) draagt in Nederland de algemene verantwoordelijkheid voor de kwaliteit van het onderwijs. Borging van de kwaliteit binnen opleiden in de school speelt zich af op drie gebieden:

- ◆ De arbeidsmarkt: aan welke kwalificaties moet een leraar voldoen?
- ◆ Het opleiden: waar moet de opleiding aan voldoen?
- ◆ Het onderwijs: waar moet het onderwijs aan leerlingen op de scholen aan voldoen?

Op het niveau van de arbeidsmarkt, is de borging vormgegeven in de bekwaamheidseisen. In het 'Besluit bekwaamheidseisen onderwijspersoneel' zijn de bekwaamheidseisen van drie groepen leraren vastgelegd: de leraar primair onderwijs, voortgezet onderwijs/docent beroepsonderwijs en volwasseneneducatie, en de leraar voorbereidend hoger onderwijs (vho).

Op het niveau van het opleiden zelf worden borgingsmechanismen ingebouwd door eisen te stellen aan de infrastructuur van het opleiden in de school, bijvoorbeeld als voorwaarde voor toekenning van financiële middelen voor opleiden in de school. De eisen dienen om de kwaliteit van het werkplekleren te garanderen, de rol van de school bij het duaal opleiden te versterken en om innovatie tot stand te brengen.

Borging van kwaliteit krijgt ook vorm in de beleidsdoelstellingen van OCW voor 2006, waarin vervat is dat er criteria moeten zijn vastgesteld waaraan scholen moeten voldoen die als opleidingsschool erkend willen worden.

Op het niveau van het onderwijs aan leerlingen op de scholen, krijgt borging vorm door activiteiten van de school zelf, en door het toezicht op de scholen (Wet op het onderwijstoezicht).

Aparte vermelding verdient hier het middelbaar beroepsonderwijs, waar stages van leerlingen alleen kunnen plaatsvinden bij zogenaamde erkende leerbedrijven. Deze erkenning wordt afgegeven door een bedrijfstakspecifiek Kenniscentrum Beroepsonderwijs Bedrijfsleven (KBB). Hier voorziet de beroepsgroep zelf dus voor borging van de leerwerkplaats.

Beleid voor meer kwaliteit en kwantiteit

In opeenvolgende beleidsnotities, zoals Maatwerk voor morgen (deel 1, 2 en 3) (1999, 2000, 2001) die hun vervolg krijgen in beleidsplannen voor onderwijspersoneel (Beleidsplan onderwijspersoneel 2004), de voortgangsrapportages daarvan (voortgangsrapportages 2005 en 2006), de Beleidsagenda lerarenopleidingen 2005-2008 en in het Convenant professionalisering en begeleiding van onderwijspersoneel in po en vo (2006), worden maatregelen uiteengezet om kwaliteit van het opleiden, van leraren en daarmee van het onderwijs te verhogen en opleidingswegen te flexibiliseren. Innovatie zorgt voor meer nieuwe leraren, die via verschillende opleidingsroutes adequater kunnen worden opgeleid. Binnen het beleid voor de lerarenopleidingen spreekt men over de distributie van de opleidingsfunctie, waarmee bedoeld wordt dat opleiden binnen de instelling, maar zeker ook in het werkveld, op de werkplek kan plaatsvinden.

In de volgende paragrafen gaan we nader in op de beleidscontext die aan opleiden in de school ten grondslag lag en ook welk beleid tegenwoordig aan de stimulering van opleiden in de school bijdraagt.

2.3 Beleid 2000-2005

Door de beleidsnota's Maatwerk voor morgen (deel 1, 2 en 3) worden innovatietrajecten ingezet die tot doel hebben meer maatwerk te leveren in het opleiden van nieuwe leraren, de kwaliteit te verhogen en te borgen en de initiële en zijinstroom van studenten te verhogen. Opleidingen moeten maatwerk bieden voor alle doelgroepen in plaats van de standaard opleidingen. Door uit te gaan van de kennis en kunde die bij de op te leiden leraar al aanwezig is, moeten lerarenopleidingen zich minder op hun programma's en aanbod richten en meer op de wensen en mogelijkheden van traditionele en nieuwe groepen studenten. Zodoende wil men mogelijkheden scheppen meer aspirant-leraren aan te trekken én andere opleidingsplaatsen te realiseren. Het opleiden vindt niet alleen plaats op de onderwijsinstelling, maar ook op de werkplek, in de praktijk. Dit betekent dat instellingen en werkveld met elkaar moeten gaan samenwerken om daarbij tot wederzijds voordeel te komen. De flexibilisering van opleiden, via het aanbieden van diverse vormen van duale leertrajecten en werkplekleren, is daarbij niet alleen een trend bij het opleiden van leraren, het doet zich voor in het gehele hoger onderwijs. Met name om de kloof tussen theorie en praktijk te verminderen wordt duaal opleiden of werkplekleren door de overheid gestimuleerd.

Via de Interimwet zij-instroom maakt de overheid het in 2001 mogelijk dat aspirant-leraren die een relevante hoger onderwijs opleiding hebben gevolgd zich voor het lerarenberoep kunnen kwalificeren. Na een assessmentprocedure kunnen zij een tweejarig opleidingstraject volgen. Deze aspirant-leraren staan vanaf het begin voor de klas en volgen gelijktijdig het opleidingstraject dat vorm krijgt in samenwerking met de lerarenopleiding en de school waarop zij aangesteld worden.

Opleiden in de school wordt vanaf dan een belangrijke invulling van het werkplekleren dat vanuit de overheid gestimuleerd wordt om tegemoet te komen aan de doelen die in de opeenvolgende beleidsnota's geschetst worden. Diverse (financiële) stimuleringsregelingen worden in het leven geroepen om instellingen en scholen de gelegenheid te bieden om de opleidingsfunctie in de school te onderzoeken en vorm te geven. Zo start vanaf 2002 'het landelijk ontwikkelproject opleiden in de school voor scholen voor primair onderwijs, voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs'. Tot 2004 krijgen opleidingsscholen daarbij middelen om het opleiden in de school nader te ontwikkelen. Deze stimulering wordt doorgezet van 2004-2006 (zogenaamde tweede tranche).

In juni 2004 presenteert OCW het beleidsplan Een goedwerkende arbeidsmarkt dat doelstellingen bevat om scholen in staat te stellen beter in te spelen op conjunctuurschommelingen op de onderwijsarbeidsmarkt. Hierin krijgen ook de genoemde stimuleringsregelingen opleiden in de school vorm. Een goedwerkende arbeidsmarkt heeft een heldere kwalificatiestructuur nodig voor de onderwijsberoepen en een flexibel stelsel van scholing en begeleiding. Hiermee worden de borgende werking op stelselniveau door kwalificaties enerzijds en het proces van doorgaande aandacht voor het opleidingsniveau van personeel anderzijds, verankerd. Beide elementen komen uiteindelijk samen in de Wet op de beroepen in het onderwijs (Wet BIO), waar niet alleen duidelijk wordt aan welke eisen leraren moeten voldoen, maar ook hoe het scholen van (nog niet) bevoegde leraren vorm moet krijgen via Integraal personeelsbeleid.

Het beleidsplan krijgt een vervolg in voortgangsrapportages (juni 2005 en september 2006) en in de Beleidsagenda lerarenopleidingen 2005-2008 'Meer kwaliteit en differentiatie: de lerarenopleidingen aan zet' (juli 2006).

2.4 Beleid vanaf 2005

In 'Meer kwaliteit en differentiatie: de lerarenopleidingen aan zet, beleidsagenda lerarenopleidingen 2005-2008' wordt gesteld dat voor voldoende leraren flinke investeringen nodig zijn. Investerings in aantrekkelijkheid van het beroep, in de opleidingen die voor het beroep opleiden, in de professionalisering van de school als arbeidsorganisatie, in een betere afstemming tussen vraag en aanbod in de regio en in een betere samenhang in het opleidingsstelsel. Kwaliteit speelt een belangrijke rol in de beleidsagenda. Er wordt apart aandacht besteed aan de kwaliteit van de opleidingsschool en het leren op de werkplek. Het is de bedoeling dat de beleidsagenda de grond geeft voor het samenwerken aan kwaliteitsborging en -verbetering van de opleidingen, aan de kwaliteit van het opleiden in de school en aan de samenwerking tussen de opleidingen.

In juni 2006 sluit de minister van OCW met vertegenwoordigers uit het werkveld po en vo een convenant professionalisering en begeleiding van onderwijspersoneel in po en vo. Hierin worden verdere stappen gezet om schoolbesturen ruimte te geven hun onderwijspersoneel in staat te stellen te werken aan de eigen professionaliteit. Achterliggende doelstelling hierbij is dat professioneel onderwijspersoneel bijdraagt aan de verbetering van de kwaliteit van het onderwijs en van onderwijsinnovatie. De Wet BIO bepaalt namelijk dat bekwaamheden voortdurend onderhouden moeten worden en dat scholen ervoor moeten zorgen dat het personeel aan deze bekwaamheidseisen zoals vastgelegd in het 'Besluit bekwaamheidseisen', voldoet. In het kader van het integraal personeelsbeleid (IPB) op scholen kan het opleiden van aankomende leraren gecombineerd worden met het begeleiden van (beginnende) zittende leraren.

Het idee is dat professionaliteit in de eerste plaats de kwaliteit van het onderwijs stimuleert. Professioneel onderwijspersoneel kan echter ook een centralere rol spelen in onderwijsontwikkeling en beleidsvorming in de school en een bijdrage leveren aan het debat over de inhoud en de kwaliteit van het onderwijs. Met het convenant wordt ook beoogd scholen instrumenten te geven om in te kunnen spelen op de arbeidsmarkt en meer mogelijkheden te bieden voor opleiding en begeleiding van beginnend onderwijspersoneel, zittend onderwijspersoneel en nieuw onderwijspersoneel (stagiaires, leraren-in-opleiding en zij-instromers). Binnen het stimuleringsbeleid worden met alle partijen afspraken gemaakt over de scholing en begeleiding van zij-instromers, vermindering van het aantal onbevoegden in het voortgezet onderwijs en de rol van opleiden in de school.

Begeleiding zij-instromers

Omdat zij-instromers een bijdrage leveren aan de kwaliteit van het lerarenberoep, is het van belang dat deze groep aspirant-leraren blijvend een rol speelt op de scholen. De opgebouwde infrastructuur (via de Interimwet zij-instroom) waarbij opleidingstrajecten zijn vormgegeven door scholen en opleidingen, samenwerking is ontstaan en assessmentprocedures zijn ontwikkeld, moet eveneens blijven bestaan. Bestuur en werknemer maken daarbij de afspraak dat deze als zij-instromer zoveel mogelijk binnen twee jaar aan de bekwaamheidseisen voldoet.

Vermindering aantal onbevoegden in het vo

Het werkveld en de minister streven er zoveel mogelijk naar dat leraren die vanwege het lerarentekort onbevoegd voor de klas staan zich binnen twee jaar voor het lerarenberoep bekwaamen voor het vakgebied waarin zij lesgeven. Net als bij de zij-instromers zijn er afspraken gemaakt om deze onbevoegde leraren via vastgelegde afspraken over de wettelijk verplichte scholingsinspanningen en begeleiding bevoegd te maken.

Rol van opleiden in de school

Voor de begeleiding en scholing van onderwijspersoneel is het duidelijk dat de opleiding in de school zelf en de daar aanwezige opleidingsinfrastructuur een belangrijke rol speelt. Het convenant legt daarom ook voor opleiden in de school afspraken vast. Het streven is dat in 2007 alle scholen in po en vo een vorm van begeleiden en deels van opleiden binnen de school vormgeven: van begeleiden van stagiaires en lio'ers tot het fungeren als opleidingsschool in een verregaande vorm.

De noodzaak voor verdere borging van de kwaliteit van het opleiden in de school, naast de borgende werking die uitgaat van opleidingseisen, wordt in de nieuwe flexibele infrastructuur steeds hoger.

2.5 Kwaliteitsborging in de dieptepilots: voorbeeld van stimulering in de praktijk

Doel

Om opleiden in de school te stimuleren, heeft OCW ruim dertig dieptepilots gesubsidieerd om opleidingsscholen en academische scholen in de periode 2005-2008 vorm te geven (CFI, 2005). Een aantal scholen kan zich zo ontwikkelen tot goed praktijkvoorbeeld. De scholen hebben de opdracht om aan de hand van een project in de eigen praktijk te onderzoeken onder welke voorwaarden de opleidingsschool respectievelijk academische school een succes kan zijn, welke investeringen dat van een school vraagt en op welke wijze de kwaliteit van het opleiden in de school duurzaam kan worden geborgd en toetsbaar gemaakt. Een opleidingsschool wordt in de regeling gedefinieerd als een school waar een relatief groot deel van de formatie wordt bezet door leraren die nog in opleiding zijn en die veelal na het afronden van de lerarenopleiding elders een betrekking zullen vinden. Een academische school is een school die de opleidingsfunctie combineert met een sterk op de praktijk gerichte onderzoeks- en innovatiecomponent.

Samenwerkingsverbanden

Uit een analyse van twaalf pilots, verdeeld over po, vo en bve blijkt dat de pilotscholen zeer wisselende partnerships zijn aangegaan, vaak met meerdere hogescholen. Pilotscholen draaien als school soms alleen, maar meestal in een netwerk met een aantal andere pilotscholen. Soms vallen deze pilotscholen onder meerdere bevoegde gezagen. De ambities met betrekking tot opleidingsvolume verschilt sterk en kan oplopen tot meer dan honderd docenten. In een enkel geval is er al een opleidingsinfrastructuur op schools- en bovenschoolsniveau aanwezig, dankzij een jarenlange samenwerking. Andere pilots zijn nog niet zover en moeten opleiden in de school van de grond af aan gaan opbouwen. Academische scholen willen nogal eens een minor en een afstudeerfase helpen vormgeven met een instelling voor hoger onderwijs. Hoewel men zou denken dat voor een praktijkgerichte onderzoekscomponent de inbreng van een universiteit nodig is, hebben niet alle academische scholen een universiteit in hun samenwerkingsverband opgenomen. In de praktijk blijkt dat de wetenschappelijke participatie eveneens door lectoren uit het hoger beroepsonderwijs kan worden ingebracht.

Kwaliteitsborging

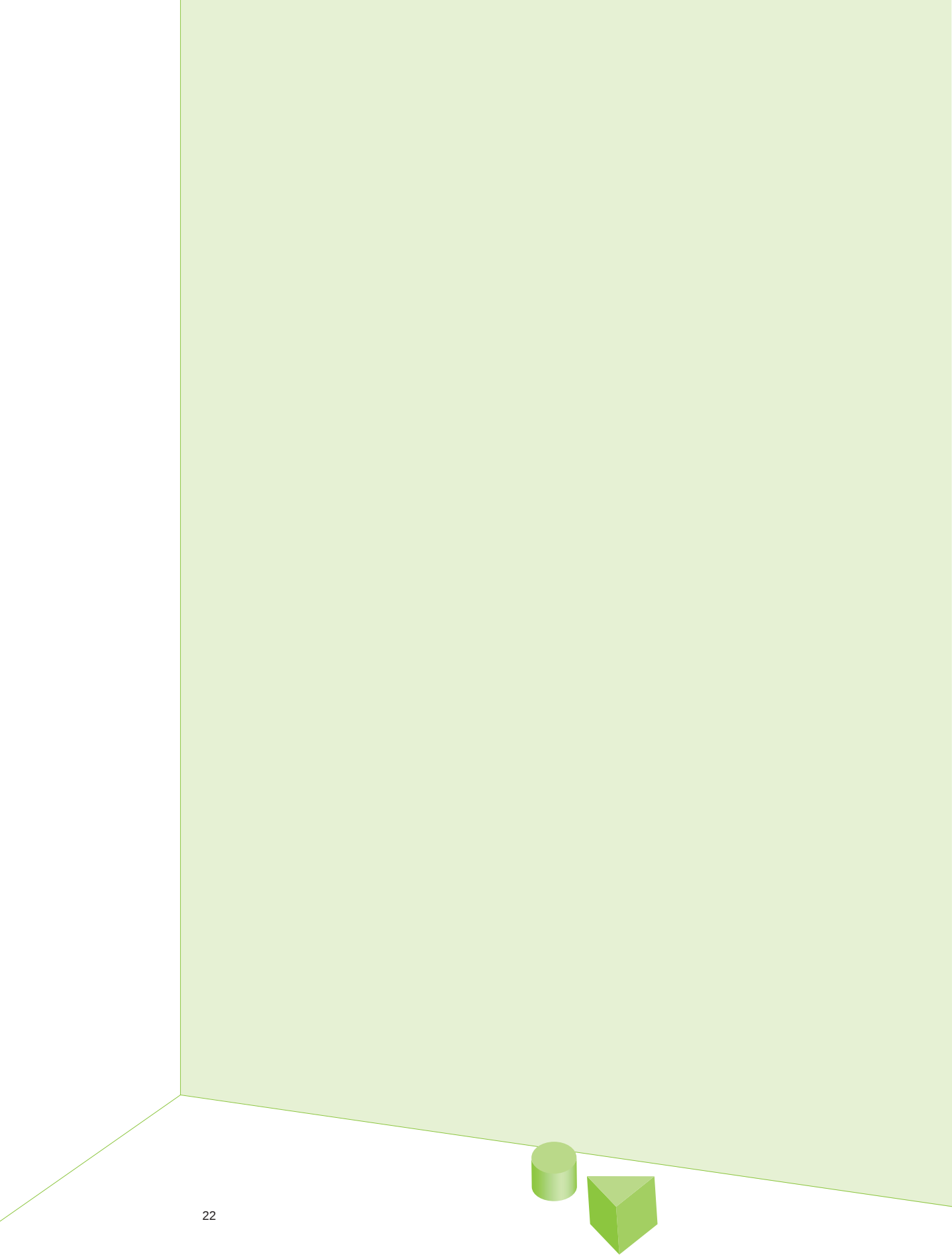
De op te leiden doelgroepen zijn in de meeste pilots zeer divers. Niet alleen de derde- en vierdejaars studenten bijvoorbeeld, maar ook jongerejaars vanuit de lerarenopleiding. Of het gaat om roc-deelnemers die onderwijsassistent willen worden. Voor al deze doelgroepen zullen passende opleidingstrajecten ontwikkeld moeten worden: voltijd, deeltijd, duaal of zij-instroom. Daarvan dient de kwaliteit te worden geborgd. Alle pilots schenken expliciet aandacht aan de manier waarop ze de kwaliteit van opleiden in de school van plan zijn te gaan borgen. OCW heeft hierom expliciet gevraagd.

Kwaliteitsborging komt in de plannen onder andere tot uitdrukking in de volgende aspecten:

- ◆ de ontwikkeling van een organisatiestructuur rondom de student, onder andere in de vorm van verschillende typen (getrainde) begeleiders en assessoren (vanuit de school en vanuit de lerarenopleiding);
- ◆ het zicht krijgen op het (contractueel) vastleggen van de verschillende taken en verantwoordelijkheden van de partners in het samenwerkingsverband;
- ◆ ontwikkelen en vastleggen van de gezamenlijke beoordelingsprocedure van de student door school en lerarenopleiding en andere didactische aspecten van leren op de werkplek (leerwerktaken, leerarrangementen);
- ◆ het vastleggen van de kwaliteitscriteria voor een opleidingsschool of academische school;
- ◆ borging in het kwaliteitsbeleid en in het integraal personeelsbeleid (functiebouwwerk, meerjarenformatieplanning).

Krijgt de borging van de kwaliteit van de opleiding voor de student in de pilotplannen veel aandacht, de borging van de kwaliteit van het onderwijs aan de leerlingen in de klas krijgt maar weinig expliciete aandacht. Eén opleidingsschool stelt uitdrukkelijk dat ze ervoor zal zorgen dat de beste leerkrachten voor de klas blijven staan en niet uitsluitend zullen worden ingezet voor de begeleiding van studenten in opleiding.

In het kader van de borging van opleiden in de school beogen de samenwerkingspartners verschillende producten en prestaties te realiseren. De vraag is nu in hoeverre deze 'papieren werkelijkheid' uit de plannen, zal zijn ingevoerd in de praktijk tegen het einde van de projectperiode.

3 Verschijningsvormen van opleiden in de school in relatie tot toezicht

3.1 Inleiding

Opleiden in de school heeft zich vanaf de jaren negentig ontwikkeld. Inmiddels kent het vele gezichten, is het bestemd voor meerdere doelgroepen en vervult het meerdere functies.

Om vorm te geven aan een adequaat toezicht op opleiden in de school is het belangrijk om na te gaan hoe opleiden in de school plaatsvindt en welke eisen dat aan toezicht en borging stelt. In de volgende paragrafen gaan we in op de varianten van opleiden in de school, wie er gebruik van maken, welke functies opleiden in de school heeft en welke consequenties we daaruit kunnen trekken voor de vormgeving van het toezicht.

3.2 Opleiden in de school nader bekeken

Opleiden in de school is een breed begrip, waar allerlei vormen van praktijkleren en leren op de werkplek onder vallen: van stages, lio-stages tot opleidingsdelen die op de werkplek vorm krijgen. Uitgangspunt blijft evenwel dat geaccrediteerde opleidingen voor hoger onderwijs of opleidingen in het bve, het getuigschrift afgeven.

Ontwikkeling

Vanuit de lerarenopleidingen is het steeds gebruikelijker geworden studenten voor een deel op de werkplek werkervaring te laten opdoen. De invulling en onderwijskundige inbedding van deze stages met concrete leerdoelen en afrondingseisen heeft zich steeds verder ontwikkeld.

Om tegemoet te komen aan de 'b' in het hbo wordt in toenemende mate het duaal leren vormgegeven: de werkplek speelt in deze opleidingsvorm een even grote rol in het opleiden dan het leren op een onderwijsinstelling. Daarmee is de werkplek ook opleidingsplaats geworden. Hebben we het in dit verband over het opleiden van leraren dan spreken we over opleiden in de school. Naarmate de school zich steeds meer gedraagt als leeromgeving door lerenden te begeleiden en invulling te geven aan het programma, is een school steeds meer opleidingsschool. De school beschikt zelf over een infrastructuur (begeleiders en opleiders) om aan het opleiden vorm te geven. Ook allerlei stagevarianten kunnen daardoor op opleidingsscholen plaatsvinden. Niet alle scholen waar stages plaatsvinden zijn daarmee echter opleidingscholen. Eenvoudig gezegd; hoe meer een school over een opleidingsinfrastructuur beschikt en (in samenwerking met de lerarenopleiding) verantwoordelijkheid voor de opleiding draagt, hoe meer een school opleidingsschool is.

Verscheidenheid

De praktijk laat waar het opleiden in de school aangaat, een complex en variabel beeld zien. Opleidingen en scholen hebben op diverse wijze aan leren in de praktijk vorm gegeven. Zo is er grote variatie in de mate waarin de school zelf de regie voert over het opleiden. Een aantal (vooral grotere) scholen voor po en vo neemt nu al, in afstemming met de lerarenopleidingen, een belangrijk deel van het opleidingstraject voor hun rekening. Een relatief groot deel van hun formatie wordt bezet door leraren die nog in opleiding zijn, waarvan een aantal na het afronden van de opleiding elders een betrekking zal vinden.

Daarnaast zijn er scholen die de opleidingsfunctie combineren met een sterk op de praktijk gerichte onderzoek- en innovatiecomponent. In nauwe samenwerking met hogescholen en universiteiten wordt daar een 'academische school' of 'professional development school' vormgegeven.

Opleiding van nieuwe leraren en begeleiding van beginnende leraren

Naast de opleidingsfunctie kan de school ook een begeleidingsfunctie vervullen voor (beginnend) zittend personeel. Beide functies worden ondersteund door de educatieve infrastructuur op de school. Uit een internationale studie blijkt, dat begeleidingsprogramma's een positief effect hebben op het welbevinden van nieuwe leraren én op het behoud van nieuwe leraren voor het beroep (SBO, 2006). Op scholen voor voortgezet onderwijs, bijvoorbeeld, richten bepaalde functionarissen zich op zowel de begeleiding van stagiaires, duale studenten, leraren in opleiding (lio's), als op beginnende leraren. Vaak is er een mentor die in algemene zin verantwoordelijk is voor de begeleiding en voor de contacten met de lerarenopleiding. Vakspecifieke ondersteuning wordt door een voor deze taak opgeleide coach of een mentor uit de eigen vaksectie verzorgd. Voor deze scholen is er dus geen scherp onderscheid tussen de begeleiding van (duale) studenten van de lerarenopleiding en de begeleiding van beginnende leraren.

3.3 Verantwoordelijkheid voor de opleidingsfunctie

De varianten voor opleiden in de school kenmerken zich vooral in de mate van verantwoordelijkheid die de school draagt voor het opleiden in de praktijk: van eenvoudige stagebegeleiding tot het verzorgen van een compleet opleidingsdeel met theorie, praktijkbegeleiding en onderwijs.

Er zijn drie hoofdmodellen te onderscheiden (Leraren opleiden in de school, Onderwijsraad, 2005):

- ◆ het coördinatormodel;
- ◆ het partnermodel;
- ◆ het netwerkmodel.

I. Het coördinatormodel

Als een groter deel van de opleiding voor leraren, de stage bijvoorbeeld, op de werkplek wordt vormgegeven is het nodig om geschoolde begeleiders aan te stellen voor deze 'studenten in de school'. Sommige scholen maken het opleiden van schoolbegeleiders tot een onderdeel van hun personeelsbeleid en sluiten contracten met de lerarenopleiding over het aantal studenten dat in hun scholen een leerplek kan krijgen. Het is dan handig voor de school om een centrale schoolbegeleider te benoemen die het begeleiden en coachen van studenten van de opleiding coördineert. Dit kan gezien worden als een eerste stap om de opleidingsfunctie in de school vorm te geven in een infrastructuur. De lerarenopleiding blijft daarbij echter de volledige verantwoordelijkheid houden voor de inhoud van de opleiding. In navolging van het advies van de Onderwijsraad (2005) zou men dit het coördinatormodel kunnen noemen (Model I).

II. Het partnermodel

Om verdere inhoudelijke invulling te geven aan het opleiden in de school is samenwerking nodig tussen opleiding en school: een 'partnerschap' tussen lerarenopleiding en school bij het opleiden van leraren. Kenmerkend is dat de school de verantwoordelijkheid op zich neemt voor een deel van het curriculum en niet alleen voor de stagecomponent van de opleiding tot leraar. De school verzorgt één of meer opleidingsonderdelen, neemt de supervisie op zich van de professionele ontwikkeling van de aanstaande leraar en leidt coaches en begeleiders op voor dit werk. Binnen de lerarenopleiding verzorgt men de vakdidactische en meer conceptuele thema's. De Onderwijsraad spreekt hierbij van het partnermodel (Model II).

III. Het netwerkmodel

De laatste drie jaar heeft een beperkt aantal scholen – in nauwe samenwerking met een of meer lerarenopleidingen – de mogelijkheden verkend om tot een verdergaande vorm van samenwerking te komen. Hierbij stelt de school een opleidings-team samen en roostert zij onderwijs- en reflectiemomenten in, waarbij ervaringen uit de praktijk worden gekoppeld aan concepten uit de algemene onderwijskunde en uit de vakdidactiek. Het concrete handelen van de aanstaande leraar is uitgangspunt; de koppeling aan genoemde concepten zorgt voor de professionele ontwikkeling. Op het opleidingsinstituut komen alleen nog de meer conceptuele en vakoverstijgende kanten van de opleiding aan bod. De samenwerking tussen het opleidingsteam van de school en de lerarenopleiding is nauw: deze instellingen wisselen uit hoe de ontwikkeling van de aanstaande leraar verloopt en beoordelen dit verloop samen. De opleiding vindt in verdergaande mate plaats op school. De lerarenopleiding blijft echter uiteindelijk verantwoordelijk voor het verstrekken van het getuigschrift. De Onderwijsraad noemt dit in haar publicatie van 2005 het netwerkmodel (Model III).

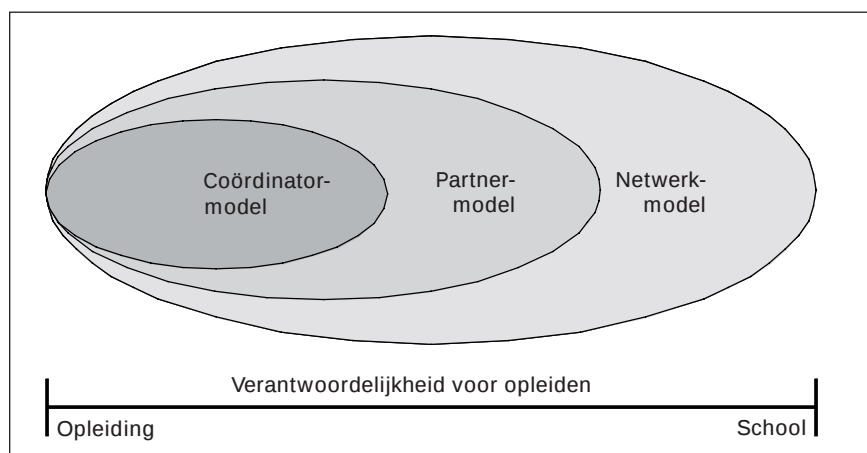
In principe is er nog een verdergaand model voor opleiden in de school denkbaar. Hierbij verzorgt de school de gehele opleiding. De lerarenopleiding beperkt zich in dat geval tot het opleiden van de opleiders en wordt een tweedelijns instituut. Dit model, door de Onderwijsraad aangeduid met 'school als opleiding', komt in Nederland niet voor. Daarom laten wij dit model in het kader van onze studie buiten beschouwing.

Samenvattend: van opleiden in de school is sprake als een deel van de opleidings-functie vanuit de lerarenopleiding wordt verlegd naar de scholen. De school heeft in dat geval een infrastructuur om aan het opleiden bij te dragen. Deze infrastructuur behelst onder andere:

- ◆ dat er een vaste opleider in de school is;
- ◆ dat deze opleider scholing heeft gevolgd voor het verrichten van scholings- en begeleidingtaken;
- ◆ dat er afspraken zijn met de lerarenopleiding over de taak- en verantwoordelijkheidsverdeling.

Deze kenmerken voor opleiden in de school komen in grote lijnen overeen met de geschetste situatie bij de hiervoor genoemde samenwerkingsmodellen II (partnermodel) en III (netwerkmodel).

Welk model ook gekozen wordt, de opleidingen zijn verantwoordelijk voor de kwaliteit van de opleiding en voor het afgeven van het getuigschrift. Daarmee zijn ze, samen met de school, ook verantwoordelijk voor de kwaliteit van het leren in de beroepspraktijk.

Figuur 1: Samenwerkingsmodellen

3.4 Functies van opleiden in de school

Opleiden in de school kan verschillende functies vervullen. Het kan op dualisering gericht zijn, het kan onderdeel uitmaken van het personeelsbeleid of van schoolontwikkeling en kennisontwikkeling.

Dualisering

Opleiden in de school dient belangen van de opleiding én de scholen. Al aangegeven is dat het verplaatsen van een deel van het curriculum naar de school bij de lerarenopleidingen was ingegeven door de praktijkschok die veel afgestudeerden meemaakten bij de entree als leraar. Met name de pabo's hebben al in een vroeg stadium onderkend dat 'dualisering' van de opleiding kan leiden tot het verminderen van die praktijkschok. Dualisering is daarmee een functie van opleiden in de school, ingegeven vanuit van een 'opleidingsbelang' (beroepsoriëntatie).

Personeelsbeleid

Voor scholen betekent het binnenhalen van studenten in het kader van opleiden in de school, dat de intensieve kennismaking betrokkenheid kan creëren, zodat de student wordt verleid een vrijkomende vacature te gaan bezetten. Daarmee is de school gediend, zowel in het kader van het op peil houden van het personeelsbestand (selectie van passende kandidaten) als ook voor de verjonging daarvan. Zeker bij een toenemend aantal vacatures zien scholen de deelname aan opleiden in de school als een activiteit in het kader van 'meerjarenpersoneelsplanning'. Zij hopen daarmee hun personeelsbestand op tijd te kunnen aanvullen met nieuwe leden die – naar zij hebben ondervonden – voldoen aan hun aanstellingscriteria. Daarnaast kan opleiden in de school de motor vormen voor het professionaliseringsbeleid van alle medewerkers en het bevorderen van de school als 'lerende organisatie'.

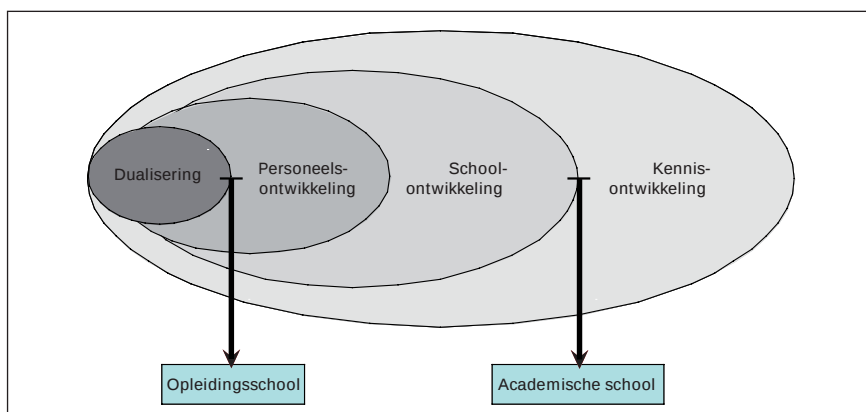
De ervaring leert dat door het leren op de werkplek een geheel nieuwe dynamiek binnen scholen ontstaat: leren, werken, opleiden en professionaliseren komen als functies in de school bij elkaar. Een leven lang leren voor onderwijspersoneel krijgt concreet vorm. Opleiden in de school krijgt hiermee een functie in het personeelsbeleid van scholen.

Schoolontwikkeling

Opleiden in de school wordt door een deel van de schooldirecties ook aangegrepen om te komen tot 'schoolontwikkeling'. In veel gevallen gaat het om grotere scholen of nieuwe scholen in oprichting, waar een wezenlijk bestanddeel van het personeel (5-10 procent) bestaat uit mensen die 'in opleiding' zijn. Deze scholen zijn vaak al een stuk gevorderd in het creëren van een interne infrastructuur voor de opvang en begeleiding van deze aanstaande of nieuwe leraren. Tegelijkertijd zet men deze leraren in voor het realiseren van onderwijsvernieuwingen zoals: meer vraaggestuurd en projectmatig leren, vormgeving van leren met informatietechnologische hulpmiddelen, versterking van de leerlingbegeleiding of productie van nieuwe leerstof. Opleiden in de school heeft in deze setting een wezenlijke invloed op de schoolontwikkeling. De functie van opleiden in de school krijgt daarmee een academische invalshoek: actuele kennis wordt gebruikt voor de ontwikkeling van de school en praktijkgericht onderzoek wordt gebruikt om het onderwijs te verbeteren (herontwerpen).

Trekken we deze lijn verder door dan ontwikkelt het concept opleiden in de school zich zodanig dat het de functie van kennisontwikkeling vervult, waarin de lerarenopleiding en school niet alleen hun onderwijs- en begeleidingstaken uit de samenwerkingsovereenkomst uitvoeren, maar het concept ook tot onderzoeksobject maken. Hierbij gaat het onder andere om de effecten van opleiden in de school op de onderwijsinnovatie, om de invloed van externe en interne factoren op het welslagen van de opleiding in de school en om de competentieontwikkeling die opleiden in de school teweegbrengt. Men spreekt in dit verband van 'academische opleidingsscholen'.

Dualisering en personeelsontwikkeling, schoolontwikkeling en kennisontwikkeling, zijn samenvattend gezien de functies die behoren bij opleidingsscholen. De laatste twee functies kunnen daarbij ook worden geclassificeerd als academische scholen (zie Figuur 2).

Figuur 2: Functies van opleiden in de school

3.5 Wie worden in de school opgeleid?

Het concept van opleiden in de school is niet alleen meer van toepassing op aanstaande leraren, maar is ook bestemd voor nieuwe zij-instromende leraren en sinds kort ook voor onbevoegde zittende leraren. Doelgroepen die in het kader van opleiden in de school kunnen worden geschoold, zijn:

- ◆ werknemers die in de school of instelling worden opgeleid tot onderwijs-assistent;
- ◆ onderwijsassistenten die in de school of instelling worden opgeleid tot leraren-ondersteuner, instructeur of leraar;
- ◆ lerarenondersteuners of instructeurs die in de school of instelling worden opgeleid tot leraar;
- ◆ zij-instromers in het beroep (inclusief de leraren die in de didactische cursus bve volgen);
- ◆ studenten van de lerarenopleidingen die via een duaal traject werken en leren;
- ◆ deelnemers van de opleiding tot onderwijsassistent die via een duaal traject (BBL-route) werken en leren.

Zoals eerder aangehaald, maakte de Interimwet zij-instroom (2000) het mogelijk om geïnteresseerden van buiten het onderwijs onder bepaalde voorwaarden, direct als leraar aan te stellen. Deze zijinstromende leraren met een geschiktheidsverklaring moesten de scholing die zij nog nodig hadden, opdoen in een combinatie van gesuperviseerd werken in de schoolpraktijk en het volgen van onderwijs op een opleidingsinstituut. De verdeling van de verantwoordelijkheid voor het opleiden gold niet alleen meer voor aanstaande leraren, maar ook voor reeds benoemde leraren. De Interimwet zij-instroom sprak expliciet van een rol voor het (begeleidende) personeel van de school bij de beoordeling van de bekwaamheid van de zij-instromer (Uitvoeringsbesluit Interimwet zij-instroom leraren primair en voortgezet onderwijs; artikel 10). Inmiddels is de Interimwet zij-instroom opgenomen in de Wet op de beroepen in het onderwijs (Wet BIO).

Voor verschillende lerarenopleidingen (voornamelijk voor de tweedegraads) in het westen van het land is de gedeelde verantwoordelijkheid voor de opleiding van de zij-instromende leraar het voorbeeld geweest bij de inrichting van opleidingen voor onbevoegde leraren. In 2004 sprak het Ministerie van OCW met de wethouders en de schoolbesturen voortgezet onderwijs van de vier grote steden in de Randstad en van Almere af, dat zij een extra inspanning zouden leveren om onbevoegd aangestelde leraren op te leiden tot de geldende bekwaamheidseisen voor de tweedegraads bevoegdheid voor leraren vo/bve. Het was de bedoeling van het Convenant dat er scholings- en begeleidingstrajecten zouden komen die zowel vanuit de school als vanuit de lerarenopleidingen zouden worden ondersteund. Het Convenant sprak van het opzetten van een 'infrastructuur' ten behoeve van goede afspraken tussen lerarenopleiding en scholen. Het concept van opleiden in de school werd van toepassing verklaard op leraren die al een langere ervaringspraktijk als leraar hadden.

Een andere groep die middels opleiden in de school wordt opgeleid zijn mensen op onderwijsondersteunende functies: onderwijsassistenten, klassenassistenten, leraarondersteuners en instructeurs. Ook zij zijn vaak nog ‘in opleiding’ en het werken op de school draagt bij aan die opleiding. De opleidingen vinden plaats aan regionale opleidingscentra (met name waar het opleidingen voor het basisonderwijs betreft) of aan lerarenopleidingen (met name waar het opleidingen voor het voortgezet onderwijs betreft). De opleiding van deze laatstgenoemde groep - waarvan in de toekomst een toename in aantal te verwachten is – worden in commerciële opleidingstrajecten aangeboden. Omdat dit onderzoek zich richt op het toezicht op leraren laten we deze groep buiten beschouwing.

3.6 Betekenis voor de borging van kwaliteit

Om de kwaliteit van opleiden in de school te garanderen is het nodig dat de kwaliteitszorg van de lerarenopleidingen zich uitstrekt tot de delen van het opleiden die in de school, buiten de eigen deuren, plaatsvinden.

Hoe groter het aandeel van de opleiding is dat door een school wordt uitgevoerd, hoe meer borgingsmechanismen een opleidingsinstituut moet hebben om de kwaliteit van het extern uitgevoerde onderwijsproces te bewaken.

Volgens de Onderwijsraad zijn er hierdoor in ieder geval zes onderdelen die geborgd moeten worden. Deze gebieden hangen sterk samen met de mate waarin de school haar opleidingsfunctie heeft vormgegeven. In samenhang daarmee onderkennen we:

- ◆ kwaliteit van de opleidingsfunctionaris in de school;
- ◆ variatie in onderwijssituaties ten behoeve van het leerproces van studenten;
- ◆ verankering van het opleiden in de school in de organisatie (personeelsbeleid) van de school om het leerproces van studenten te waarborgen;
- ◆ borging van de vakinhoudelijke competenties in het praktijkleren;
- ◆ borging van de samenwerking van lerarenopleiding en school;
- ◆ kwaliteit van de eindbeoordeling; onafhankelijke en transparante beoordeling.

De diverse functies en belangen die met opleiden in de school verweven zijn, zoals de opleidingsfunctie, de personeelsbeleidsfunctie, de schoolontwikkelingsfunctie en de kennisfunctie, vragen om garanties dat de hoofddoelstelling niet uit het oog wordt verloren. De diverse doelgroepen lerenden die van opleiden in de school gebruik kunnen maken, vragen eveneens om bijzondere kwaliteitsgaranties aangezien de kans bestaat dat deze lerenden vanuit verschillende achtergronden en met een andere voorkennis het praktijkleren aangaan. Dit stelt eisen aan bepaling van de beginsituatie van de kandidaten. Deze overwegingen zijn van belang bij de zorg voor de kwaliteit en borging van die kwaliteit bij opleiden in de school. Tenslotte gaat het er uiteindelijk om kwalitatief goede leraren op te leiden.

3.7 Consequenties van de variëteit voor het toezicht

Kijkend naar het gehele verschijnsel van opleiden in de school vanuit de invalshoek van het toezicht, zien we 'een object van toezicht' waaraan een aantal beleidsdoelen verbonden is, waaraan diverse functies zijn gekoppeld, dat een relatie heeft met diverse onderwijssectoren, zich richt op verschillende doelgroepen én dat meerdere varianten of samenwerkingsmodellen kent.

Kwaliteitsborging en toezicht

De verscheidenheid stelt eisen aan de kwaliteitsborging van opleiden in de school en aan het toezicht:

- ◆ Toezicht dat inspeelt op het gekozen model van opleiden in de school. Afhankelijk van de mate van verantwoordelijkheid voor het opleiden dat bij de school is gelegd moet aan de kwaliteitsborging vanuit de opleiding andere eisen worden gesteld, zodat het geheel 'waterdicht' is.
- ◆ Toezicht dat inspeelt op de functies van opleiden in de school. Naarmate er meer functies met opleiden in de school zijn gemoeid, moet de borging in sterkere mate gericht zijn op het leerproces van de kandidaat.
- ◆ Toezicht dat aansluit op het bestaande toezicht, zoals dat voor de diverse onderwijsinstellingen geldt.

Wettelijk kader

Voor het toezicht op opleiden in de school gelden dezelfde wettelijk vastgelegde procedures en regels, die ook voor de afzonderlijke sectoren gelden. Dat wil zeggen: opleiden in de school heeft te maken met het toezicht zoals dat geregeld is in de Wet op het onderwijstoezicht (WOT), corresponderend met de afzonderlijke sectorwetten voor po, vo, bve en ho (accreditatiewetgeving). Instellingen en scholen betrokken bij opleiden in de school, krijgen met verschillende toezichthouders te maken vanuit verschillende sectoren en werkend vanuit verschillende wettelijke kaders. Bovendien werken de toezichthouders vanuit verschillende toezichtarrangementen, zoals verschillen in frequentie van bezoek en hantering van waarderingskaders. Hierdoor kan de bevraginglast hoger en complexer voor de betrokkenen worden.

De toezichthouders, Inspectie van het Onderwijs en de Nederlandse-Vlaamse Accreditatieorganisatie (NVAO), houden toezicht op de kwaliteit van het onderwijs op basis van wetgeving. Zij hebben hun werkwijze geëxpliciteerd en criteria geformuleerd waaraan het onderwijs in de sector van toezicht aan moet voldoen.

Het toezicht op de basiskwaliteit van het hoger onderwijs is neergelegd bij de NVAO. Opleidingen, en dus ook lerarenopleidingen, worden elke zes jaar geaccrediteerd. Het toezicht op de kwaliteit van scholen gaat uit van de inspectie, die het toezicht heeft ingedeeld volgens de genoemde onderwijssectoren. Bij dit toezicht op scholen komt op dit moment het opleidingsbeleid van die scholen pas in beeld als er risico's in het algemene kwaliteitsbeleid en de opbrengsten van het leerproces zijn. Daarnaast houdt de inspectie toezicht op assessmentcentra die geschiktheidsverklaringen aan zij-instromers in het beroep afgeven.

De wijze waarop het leerproces van de onderscheiden doelgroepen wordt geborgd en waarop extern wordt toegezien, zal dus per doelgroep variëren. Per groep zijn andere kwaliteitscriteria van toepassing en een andere werkwijze. Bovendien varieert de frequentie in het toezicht, bijvoorbeeld wanneer gekozen is voor een risicogerichte benadering en proportioneel toezicht.

Lacunes in toezicht

Opleiden in de school heeft deels te maken met waarderingskaders en criteria zoals geformuleerd voor het po, vo, bve en ho. Omdat in beginsel opleiden altijd zaak blijft van de lerarenopleidingen omdat zij uiteindelijk het diploma afgeven, zijn de toezicht-houders binnen het hoger onderwijs (de inspectie en de NVAO) en de daar geldende werkwijzen en procedures, bij het opleiden in de school betrokken. Dit betekent bijvoorbeeld dat de borging zoals plaatsvindt via de diplomering (controle op eind-kwalificaties) van lerarenopleidingen ook van toepassing is bij het opleiden in de school. De kwaliteitseisen voor de verschillende sectoren zoals neergelegd in de Wet BIO zijn ook van toepassing op de opgeleiden vanuit opleiden in de school. Momenteel is echter nergens opleiden in de school als geheel object van toezicht en nergens zijn vanuit het toezicht vooralsnog criteria uitgewerkt in een waarderingskader dat aangeeft wat de minimale kwaliteit is waar opleiden in de school aan moet voldoen. Dit betekent dat de traditionele structuren voor kwaliteitszorg wellicht deze nieuwe gebieden niet zullen bestrijken, of wellicht niet effectief zullen zijn om bij nieuw optredende mechanismen de kwaliteit te bewaken. Duidelijk is dat de huidige mechanismen van kwaliteits-borging (intern) en het toezicht (extern) niet dekkend zijn voor opleiden in de school. Voor bepaalde doelgroepen is er geen toezicht belegd, zoals voor de leerprocessen van zittend onbevoegd personeel.

Gebrek aan borging heeft consequenties voor de kwaliteit van leraren die via opleiden in de school worden opgeleid en daarmee ook voor de kwaliteit van het onderwijs, zeker als met opleiden in de school juist stimulering van deze kwaliteit beoogd wordt (personeelsbeleid, innovatie).

Zicht op toezicht

Opleiden in de school is een nieuw object van toezicht en vraagt om formulering van kwaliteitscriteria op nieuwe gebieden, zoals de samenwerking tussen school en opleidingsinstituut, om maar wat te noemen.

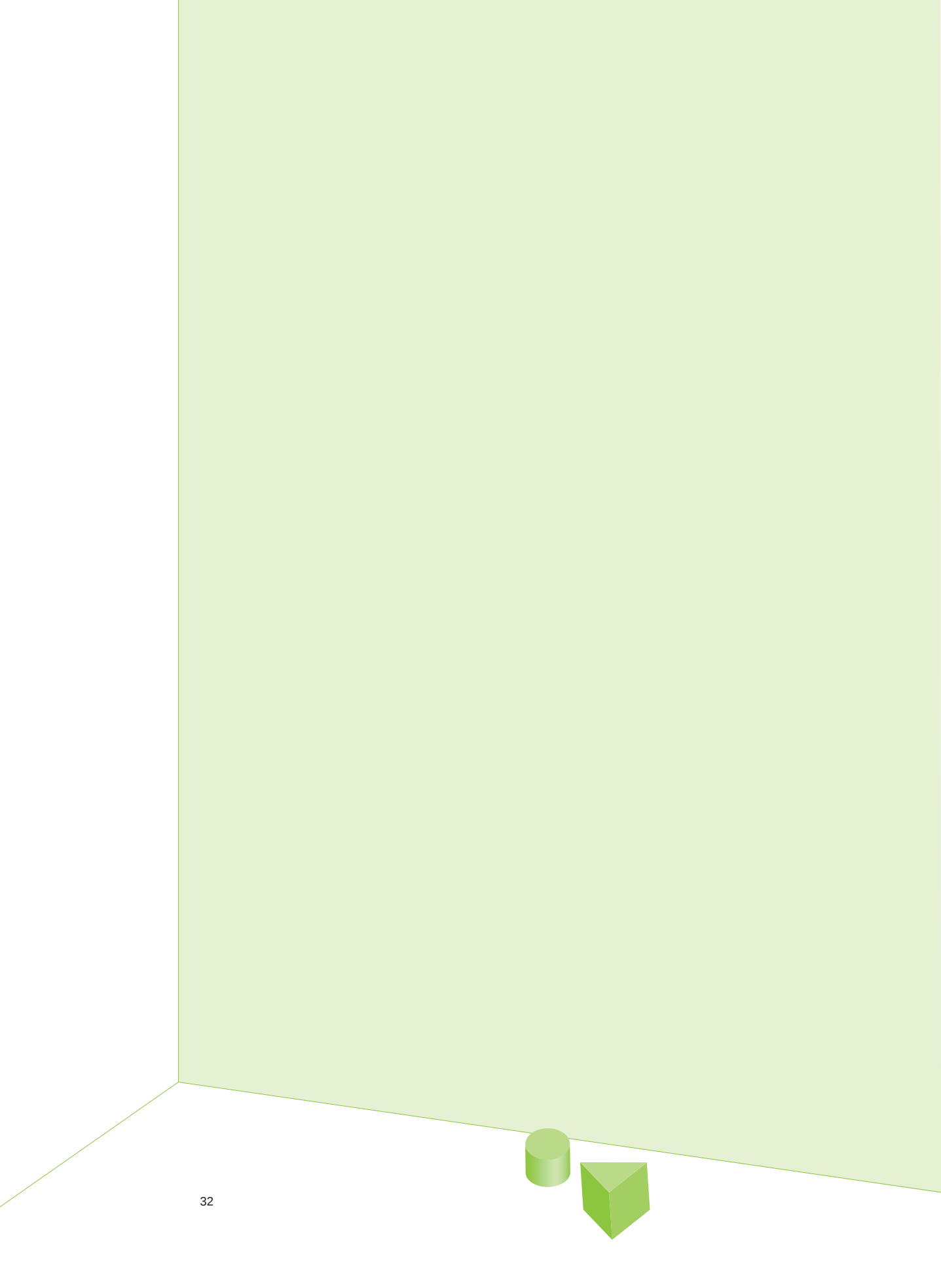
Naast gebruikmaking van bestaande kwaliteitscriteria in de onderscheiden waarderingskaders van de toezichthouders, vraagt opleiden in de school om eigenstandige kwaliteitscriteria waar het kwaliteit en bewaking van kwaliteit betreft.

Daarnaast moet worden bewaakt dat de betrokkenheid van verschillende toezicht-houders vanuit verschillende sectoren niet leidt tot onnodige overlap en dat borging vanuit de toezichthouders met minimale inspanningen van de zijde van de betrokkenen kan worden uitgevoerd. In tabel 3.7 is een overzicht van verantwoordelijkheden van de toezichthouders voor de verschillende onderwijssectoren opgenomen.

Tabel 3.7 Overzicht doelgroepen voor toezicht

Doelgroep	Opleiding	Toezicht door
1. Personeel met mbo-opleidingen dat in de school of instelling worden opgeleid tot leraar	Pabo, 2e en 1e graads lerarenopleiding	NVAO
2. Zij-instromers in het beroep (inclusief de leraren die de didactische cursus bve volgen)	Assessmentvoorzieningen verbonden aan een ho-instelling, maatwerk aan een lerarenopleiding	Inspectie (ho)
3. Studenten van de lerarenopleidingen die via een duaal traject werken en leren	Pabo, 2e en 1e graads lerarenopleiding	NVAO

In hoofdstuk 4 bekijken we nader op welke gebieden voor opleiden in de school kwaliteitscriteria benoemd moeten worden.

4 Evaluaties en studies

4.1 Inleiding

Bij toezichthouders is al veel bekend over kwaliteitseisen die van belang zijn voor de kwaliteit van opleiden en van de kwaliteit van het primair, voortgezet en middelbaar onderwijs. Deze kennis is terug te vinden in de waarderingskaders die voor de uitvoering van het toezicht zijn opgesteld. Zoals vastgesteld in de voorgaande hoofdstukken heeft opleiden in de school ook eigenstandige kwaliteitscriteria nodig. Om relevant te zijn voor de kwaliteit van opleiden in de school richten we ons op de factoren die opleiden in de school tot een succes maken. Om deze succesfactoren te destilleren maken we gebruik van de gegevens die over opleiden in de school bekend zijn.

We beschrijven eerst vanuit het perspectief van de toezichthouders welke factoren tot succesvol werkplekieren leiden en vervolgens wat de belangrijkste uitkomsten van onderzoek en evaluatie van opleiden in de school aangeven als factoren die tot succesvol opleiden in de school leiden.

4.2 Wat weten toezichthouders over succesvol opleiden in de praktijk?

Opleidingen en scholen zetten zich in om kwaliteit van het (opleidings)onderwijs te realiseren. Het is logisch te veronderstellen dat zij ook aandacht zullen hebben voor de wederzijdse kwaliteitsbelangen bij werkplekieren. Daarbij zullen ze hoogstwaarschijnlijk trachten zoveel mogelijk aan te sluiten bij huidige vormen van kwaliteitsborging. Hierop zijn we in hoofdstuk 3 al ingegaan.

Werkplekieren roept echter ook nieuwe vragen op waar het kwaliteit en bewaking van kwaliteit betreft. Dit betekent dat de traditionele structuren voor kwaliteitszorg ofwel deze nieuwe gebieden niet zullen bestrijken, ofwel niet effectief zullen zijn om bij nieuw optredende mechanismen de kwaliteit te bewaken. Hoe wordt bijvoorbeeld het leerproces bij praktijkieren bewaakt en geborgd? Leren in de praktijk stelt andere eisen aan de sturing van het leerproces en vraagt om andere borgingsmechanismen. Nieuw is ook dat opleiden in de school nieuwe kwaliteitsgebieden met zich meebrengt. Zo zijn bijvoorbeeld 'communicatie tussen school en instelling' en 'afspraken tussen school en instelling' nieuwe terreinen waar kwaliteit geleverd moet worden om tot kwaliteitsvol opleiden te komen. Daarmee zijn beide aspecten ook onderwerpen voor kwaliteitsborging en toezicht geworden. Een nieuwe vraag is ook of het leerproces van studenten het leerproces van leerlingen niet nadelig beïnvloedt. Hoe bewaken en borgen scholen of dit effect niet optreedt?

Vernieuwing van waarborgen en dus ook toezicht wordt daarnaast ingegeven door de vernieuwing van het leren zoals tot uitdrukking komt in competentiegerichte curricula. Daarin is de borging van vakinhoudelijke kennis een vraagstuk.

Al deze aspecten geven aan dat het van belang is nader te onderzoeken op welke gebieden de kwaliteit voor studenten/kandidaten in opleiding én leerlingen in het onderwijs om nieuwe waarborgen vraagt.

In het verlengde daarvan moet vervolgens ook het externe toezicht zoals dat vanuit toezicht op het hoger onderwijs (NVAO), voortgezet en primair onderwijs en het middelbaar beroepsonderwijs geldt, nader worden toegespitst.

Toezichthouders hebben op grond van de ervaring uit het gangbare toezicht op opleidingen enerzijds en op de kwaliteit op het onderwijs in po, vo en bve anderzijds, zicht op kwaliteitsgebieden en onderliggende criteria die van belang zijn bij het werkplekieren. Wat is belangrijk bij stages, bij afstemming met het werkveld en bijvoorbeeld bij toetsing in de praktijk. Deze kwaliteitsgebieden figureren ook in huidige kaders en spelen een rol in het huidige toezicht op opleidingen.

Vanuit de activiteiten van de inspectie is er ook zicht op de kwaliteit van het onderwijs in po, vo en bve. Het toezicht in het onderwijs laat zien welke scholen zwak zijn en wat deze scholen zwak maakt. Hierdoor weten toezichthouders iets over de kwaliteit van de leerplek zelf (condities) voor opleiden in de school.

Een nieuwe kwaliteitseis aan de scholen is dat zij in enige mate aan een opleidingsfunctie vorm geven. Vanuit haar gegevensverzameling heeft de inspectie veel informatie beschikbaar over het integraal personeelsbeleid en de kwaliteit daarvan.

Naast de informatie die afkomstig is uit werkwijzen en waarderingskaders binnen het huidige toezicht, is er over opleiden in de school uit andere bronnen eveneens relevante informatie beschikbaar.

Inmiddels hebben er rondom werkplekieren en duaal leren en rondom het meer formele opleiden in de school naar aanleiding van het overheidsbeleid, verschillende evaluaties plaatsgevonden. Vanuit het perspectief van het toezicht is het interessant te kijken welke elementen van opleiden in de school van belang zijn als het gaat om bepaling en handhaving van kwaliteit: wat bepaalt blijkens de evaluaties de kwaliteit van opleiden in de school/werkplekieren? Evaluaties brengen daarnaast aan het licht welke knelpunten zorgen voor extra kwaliteitsrisico's. Ook deze laatste aspecten hebben bijzondere kwaliteitsborging nodig omdat juist daar kwaliteitsrisico's moeten worden afgedekt.

4.3 Wie hebben onderzoek gedaan naar opleiden in de school?

Educatief partnerschap

De eerste evaluaties waren gericht op het nieuwe beleid van de overheid, om vernieuwing bij lerarenopleidingen te versterken én het lerarentekort te verminderen. Het betrof de evaluaties van 'Educatief Partnerschap' (EPS): achtereenvolgens met de ondertitels Opleiden bij, Opleiden met en Opleiden in de school. Tussen 1999 en 2004 ontvingen eerste- en tweedegraads lerarenopleidingen aan hbo-instellingen in totaal zeventig miljoen gulden extra subsidie voor vernieuwing van hun onderwijs en verhoging van de instroom van nieuwe studenten; dit omdat de traditionele instroom havo en vwo afgestudeerden al enige tijd afnam. Bij de eerste inspectie-evaluaties is vooral gekeken naar hoe het opleiden in de school zich ontwikkelde en naar de toename in aantallen studenten. In latere evaluaties wordt veelvuldiger aandacht besteed aan knelpunten die leidden tot risico's voor de kwaliteit van het werkplekieren.

Duale opleidingen

In 2001 evalueerde de inspectie het duaal leren binnen het academisch onderwijs. Universiteiten experimenteerden onder stimulering van de overheid met duale opleidingsvormen en de inspectie onderzocht de organisatie en onderwijskundige aansturing van de duale opleidingen. Relevant voor opleiden in de school is dat het onderzoek daarbij ingaat op de kwaliteitsknelpunten en de borging van het duaal leren.

Zij-instromers in het beroep

Vanwege het toezicht dat bij de inspectie werd belegd op de Interimwet zij-instroom, vonden twee grote onderzoeken plaats over de trajecten voor zij-instromers. Er verschenen twee evaluaties, een over het voortgezet onderwijs en een over het primair onderwijs, respectievelijk in 2002 en 2003. De vormgeving van de samenwerking tussen opleidingsinstituut en scholen, het assessment voor toelating van zij-instromers tot het beroep en de onderwijskundige aansturing en invulling van het praktijkleren, vormden in deze evaluaties belangrijke onderwerpen.

Monitor IPB-beleid

De zij-instromers in het beroep zijn in formele zin geen studenten, maar werknemers van de school. Zij worden weliswaar geschoold door de lerarenopleiding, maar de meeste leerervaringen doen zij op in hun werkplek, waarbij de begeleider van de eigen school een centrale rol speelt.

De overstap naar de begeleiding van het zittende personeel, als onderdeel van het integraal personeelsbeleid (IPB) is dan niet zo groot. De onderwijsinspectie heeft vanaf 2000 in vier opeenvolgende jaren de ontwikkeling van IPB in het primair en voortgezet onderwijs gemonitord. Onderwerpen die daarbij aan de orde waren, zijn (in algemene zin) 'opleiden en ontwikkeling' en (meer specifiek) 'de begeleiding van nieuwe medewerkers met weinig onderwijservaring'.

Convenant startbekwaamheden basisonderwijs

Naar aanleiding van een convenant tussen het ministerie van OCW en de HBO-raad, waarin afgesproken werd dat de lerarenopleidingen voor het primair onderwijs ervoor zorgden dat afgestudeerden aan de zogenoemde startbekwaamheden zouden voldoen (geformuleerde eindkwalificaties) onderzocht de inspectie in 2003 met name hoe de opleidingen garandeerden dat studenten aan het einde van de opleiding, op de werkplek, daadwerkelijk deze bekwaamheden beheersten. De borging van de beoordeling van studenten op de werkplek speelde daarin een belangrijke rol evenals de borging van vakcompetenties bij het werkplekleren. Deze laatste twee elementen zijn ook borgingsvraagstukken bij opleiden in de school.

Stimuleringsprojecten opleiden in de school

Ook de stimuleringsprojecten Opleiden in de school, werden gevolgd door een tussenevaluatie Tussenrapportage Opleiding in de school primair onderwijs (Research voor beleid, 2004) en een eindevaluatie Eindrapport Opleiden in de school (Research voor beleid, 2005). Hieruit bleek welke activiteiten scholen ondernamen om het opleiden in de school verder vorm te geven en de kwaliteit te garanderen. Kortom, aspecten die van belang werden geacht om opleiden in de school tot een succes te maken en dus iets kunnen aangeven over de kwaliteitseisen voor opleiden in de school.

Convenant G4+

Een ander convenant van OCW beoogde in 2004 een financiële impuls te geven aan de vier grote steden en Almere (de G4+), zodat onder- en onbevoegde leraren werkzaam in het vo binnen afzienbare termijn bevoegd zouden kunnen geraken. De inspectie verrichtte in 2005 een tussenevaluatie naar het verloop van de uitvoering van het convenant. Het onderzoek was onder andere gericht op de maatwerktrajecten voor on- en onderbevoegden die onder gemeenschappelijke inspanningen van opleidingsinstituten en scholen tot stand moesten komen en waarbij het leren op de werkplek een rol zou moeten spelen. Voor opleiden in de school is relevant welke aspecten uit het onderzoek naar voren komen die tot succes of tot falen leiden bij het gezamenlijk vormgeven van opleidingstrajecten in de praktijk.

Advies Onderwijsraad

Over opleiden in de school bracht de Onderwijsraad advies uit naar aanleiding van een vraag van de minister (Leraren opleiden in de school, Onderwijsraad, 2005). Gelijktijdig verscheen van de hand van de Onderwijsraad ook een studie naar opleiden in de school in internationaal perspectief (Aspecten van opleiden in de school, Onderwijsraad, 2005). Het onderzoek richtte zich rechtstreeks op de condities die van belang waren om opleiden in de school kwalitatief tot een succes te maken en waarvan derhalve kwaliteitscriteria van af te leiden zijn.

Monitor opleiden in de school

In december 2005 publiceerde Onderwijs en Arbeidsmarkt een tussentijdse monitor opleiden in de school als tussenrapportage van de stimuleringsregeling opleiden in de school. Ook hierin komen knelpunten en succesfactoren aan het licht voor de inrichting en organisatie van opleiden in de school.

Monitor professionele arbeidsorganisatie

Tenslotte verscheen in juni 2006 een evaluatie van de hand van het SCO-Kohnstamm Instituut: de monitor Professionele arbeidsorganisatie voor de onderwijssectoren po, vo en bve 2005-2006. Ook hierin werd aandacht besteed aan de sterke en zwakke punten van opleiden in de school.

Al deze studies en evaluaties verschaffen inzicht in aspecten die een belangrijke rol spelen in de kwaliteit van opleiden in de school. Voor toezichthouders geven de onderzoeken een indicatie van de gebieden die een rol zouden moeten spelen in een op te stellen waarderingskader. Daarnaast geven zij zicht op nadere kwaliteitscriteria die op deze gebieden van belang zijn voor het leveren van kwaliteit bij het opleiden in de school.

In de volgende paragraaf gaan we nader in op de aspecten die van belang zijn bij de kwaliteit van opleiden in de school en het werkplekleren, zoals deze naar voren komen uit de diverse studies en evaluaties. Daarbij richten we ons met name op de gesignaleerde zwakke plekken daarin, namelijk daar waar sprake is van nieuwe risicogebieden of nieuwe mechanismen die opleiden in de school met zich meebrengt. Bij het raadplegen van de evaluaties hebben we ons beperkt tot (delen van) evaluaties die rechtstreeks betrekking hebben op het opleiden in de school of het werkplekleren zelf (zie literatuurlijst).

4.4 Succesfactoren en knelpunten

Succesfactoren

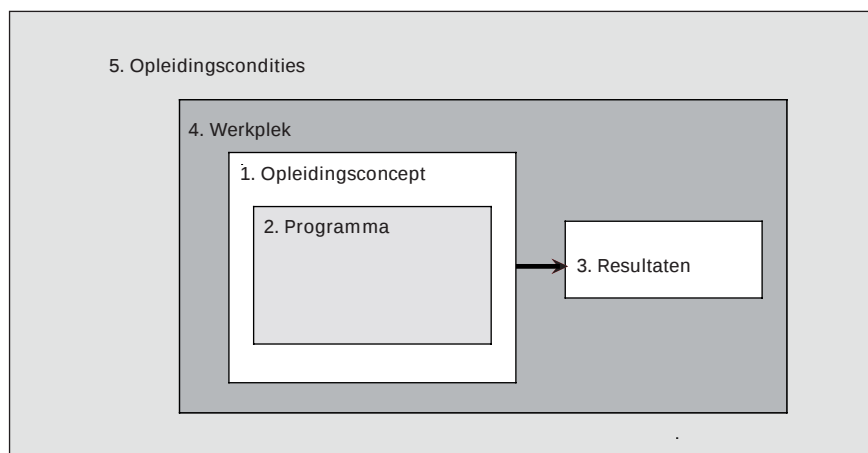
Uit studies en evaluaties over opleiden in de school en over werkplekleren in breder perspectief, komt naar voren dat er positieve effecten zijn. Werkplekleren zorgt voor een betere uitgangspositie voor de beroepsmogelijkheden van studenten, trekt daarbij een bredere en meer diverse doelgroep aan en daagt lerarenopleidingen uit om curricula flexibeler vorm te geven. Een veel gehoorde opmerking in de evaluaties is dat besturen en scholen niet alleen meer invloed kunnen uitoefenen op de opleiding van toekomstig onderwijspersoneel en kandidaten beter kunnen selecteren, maar ook dat het aanzet tot het denken en het ontwikkelen van een visie op personeelsbeleid voor het gehele personeel. Onder invloed van opleiden in de school worden stappen gezet om de begeleiding van (toekomstige) leraren en onderwijsassistenten op de school te professionaliseren. Het opleiden neemt een bewustere plaats in, zodat ook beginnend personeel beter begeleid kan worden. Kandidaten die op de werkplek worden opgeleid verblijven langer op school dan een stagiair, zodat de stabiliteit in personeel groter is. Verder leren kandidaten in opleiding en zittend personeel van elkaar.

Knelpunten

In veel evaluaties en studies komen echter, naarmate het opleiden in de school zich verder ontwikkelt, ook fikse knelpunten naar voren. Knelpunten met betrekking tot condities waaronder het opleiden in de school gestalte krijgt, knelpunten die zich richten op de samenwerking en organisatie van de relatief nieuwe samenwerking tussen school en opleidingsinstituut en knelpunten van meer inhoudelijke aard die een relatie hebben met de werkplek.

Kwaliteitsgebieden

Geven we het geheel van opleiden in de school schematisch vorm dan ontstaan de volgende gebieden waarvan de kwaliteit een belangrijke invloed heeft op de kwaliteit van opleiden in de school als geheel. Deze gebieden zijn: opleidingsconcept, programma, resultaten, werkplek en opleidingscondities.

Figuur 3: Kwaliteitsgebieden in schema

Uit de evaluaties en studies van opleiden in de school komen over deze 'kwaliteitsgebieden' diverse bevindingen over succesfactoren naar voren.

1. Opleidingsconcept

Afspraken over samenwerking

Een opleidingsconcept is een door school én opleiding gedeelde visie op het gezamenlijk handelen binnen opleiden én begeleiden in de school. Als hieraan niet adequaat is vormgegeven dan zijn er weinig mogelijkheden om opleiden in de school daadwerkelijk effectief in de school te implementeren. Evaluaties en studies noemen een aantal factoren dat van belang is voor succesvol implementeren en uitvoeren van opleiden in de school die aan dit kwaliteitsgebied zijn gerelateerd, zoals het vastleggen van afspraken over de samenwerking.

Hoewel gesignaleerd wordt dat de samenwerking tussen opleidingsinstituut en de scholen steeds meer een institutionele en bestuurlijke basis krijgt, concentreren veel knelpunten van opleiden in de school zich rondom het maken en vastleggen van afspraken. Dit is op zichzelf niet verrassend, aangezien het hier gaat om een nieuw terrein dat vorm heeft moeten krijgen in de ontwikkeling van opleiden in de school. Toch moeten in samenwerking heldere afspraken worden gemaakt over de onderlinge taakverdeling en de verantwoordelijkheden bij opleiden dat binnen de school plaatsvindt. Wie is waarvoor verantwoordelijk, hoe zal de samenwerking georganiseerd worden, hoe zal erover worden overlegd en zijn de afspraken concreet en bekend bij alle betrokkenen? In evaluaties wordt vaak genoemd dat er wel samenwerking op gang komt, maar dat afspraken minder dan verwacht op papier terecht komen en daarmee geen formeel karakter krijgen. Dit leidt tot knelpunten in de uitvoering, signaleren diverse evaluaties. Zo zouden er heldere afspraken moeten zijn over de verdeling van competenties waaraan studenten op de werkplek werken en waaraan zij binnen de door de opleiding aangeboden onderdelen werken.

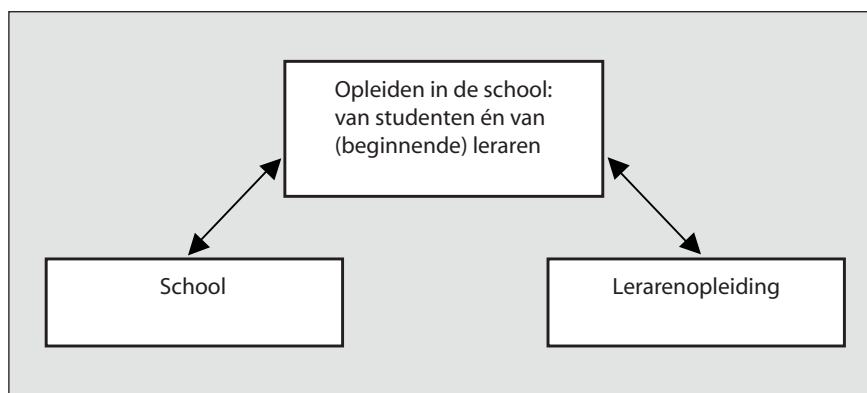
Naast onduidelijkheid in de gezamenlijke afspraken over taken en verantwoordelijkheden, komt uit evaluaties naar voren dat de bijbehorende financiële afspraken problemen opleveren. Hierbij speelt een rol dat visie op de rolverdeling tussen scholen en opleidingsinstituten kan verschillen. Scholen vinden het logisch dat zij delen van de opleiding alleen voor hun rekening nemen, als daar een financiële vergoeding van de lerarenopleiding tegenover staat. Uit de evaluaties komt naar voren dat er veel variatie is in de financiële bijdrage van de opleidingsinstituten aan het opleiden in de school en ook dat de visie op de rolverdeling tussen opleidingsinstituut en school kan verschillen. In sommige gevallen hebben besturen middelen ontvangen om 'scholing' bij de lerarenopleidingen in te kopen als impuls om onder- en onbevoegden verder bevoegd te laten geraken. De hoogte van de financiële vergoedingen loopt niet altijd in de pas met het aanbod. Als belangrijk punt wordt in de evaluaties genoemd dat niet alleen de afspraken tussen scholen en opleidingen helder moeten zijn, maar ook de afspraken met (en in het beleid van) het ministerie van OCW. Vooral over de voortzetting van de financiering zou vanuit de overheid meer helderheid moeten bestaan.

Uit de evaluaties van de stimuleringsprojecten opleiden in de school komt naar voren dat zonder heldere afspraken tussen opleiding en school het opleiden in de school op den duur stagneert.

Ook de inhoudelijke afstemming komt naar boven als een belangrijk element voor de kwaliteit van opleiden in de school. De uitwerking hiervan verdient nadere, formele afspraken tussen opleiding en school. De inhoudelijke zijde hiervan is een kwaliteitsaspect dat bij het kwaliteitsgebied curriculum behoort.

Visie op opleiden en begeleiding

Onlangs is de Wet op de beroepen in het onderwijs (Wet BIO) vastgesteld en vanaf het schooljaar 2006/2007 is het 'Besluit bekwaamheidseisen onderwijspersoneel' van kracht. Het bijzondere van de Wet BIO is dat bij de kwaliteitseisen van (onder meer) de leraren én van studenten van lerarenopleidingen dezelfde terminologie gebruikt wordt: de bekwaamheidseisen uit het Besluit. Als studenten aan bekwaamheidseisen voldoen, zijn ze startbekwaam en worden ze door de lerarenopleiding bevoegd verklaard. Tijdens zijn loopbaan moet een leraar die bekwaamheid onderhouden. Om leraren zich verder te laten ontwikkelen worden óók de bekwaamheidseisen gebruikt. Het opleidingsconcept van een school zal doorgaans ook betrekking hebben op het begeleidingsconcept van (beginnende) leraren: er zal dus sprake zijn van een opleidings- én begeleidingsconcept. Dit concept kan onder de Wet BIO ingevuld worden met de bekwaamheidseisen. Schematisch ontstaat dan in de praktijk de volgende situatie:

Figuur 4: Het opleidingsconcept

Opleiden in de school heeft zowel betrekking op de (bekwaamheden van) studenten als op (die van) (beginnende) leraren. De bekwaamheidseisen zijn koersbepalend voor de lerarenopleidingen en voor het onderhouden van de bekwaamheid tijdens de loopbaan.

Evaluaties laten zien dat een breed gedragen, gemeenschappelijke visie op opleiden en begeleiding niet altijd aanwezig is. Deze visie dient betrekking te hebben op de brede professionaliteit van de leraar (vergelijk de bekwaamheidseisen onderwijspersoneel), de wijze waarop zo iemand opgeleid én begeleid dient te worden, en op de wijze waarop de rollen van de lerarenopleiding en de school daarbij in samenhang dienen te worden ingevuld. Er is wel sprake van samenhang tussen het meedoen aan opleiden in de school en de mate waarin scholen gevorderd zijn met hun personeelsbeleid. Het opleiden in de school lijkt een katalysator te zijn voor de verdere ontwikkeling van het integraal personeelsbeleid. Scholen geven aan dat het opleiden in de school hen aanzet tot nadenken over een visie op (voortgezette) professionalisering van het personeel en de schoolontwikkeling.

2. Programma

Curriculum

De kwaliteit van een opleidingsprogramma of curriculum zorgt er mede voor dat de kwaliteit van een opgeleide aan de maat is. Wordt een aanzienlijk deel van die opleiding naar een ander terrein verschoven (de school) dan moet er een duidelijke uitwerking zijn van de inhoud van het curriculumdeel dat op de opleiding plaatsvindt en het deel dat in de school plaatsvindt.

Uit de studies blijkt dat de school zorgt voor de praktijkgerelateerde kennis en dat de opleidingsinstituten de theorie verzorgen. Men probeert enige synthese te vinden tussen theorie en praktijk. De afstemming hierover en in bredere zin over de inhoud van het opleidingsprogramma van de student of kandidaat op de opleiding en de school is van belang om op verantwoorde wijze invulling te geven aan opleiden in de school. In de praktijk is deze afstemming wel eens een knelpunt.

Zo krijgen kandidaten in het primair onderwijs opdrachten die niet altijd uitvoerbaar zijn in de school door werklast ofwel door de inhoud. Achterliggende oorzaak hierbij is dat de curricula van lerarenopleidingen in bepaalde mate vastliggen en herschikking van het curriculum om in te spelen op de vraag vanuit de school en de kandidaat niet altijd op korte termijn mogelijk is. Lerarenopleidingen geven aan dat dit deels gelegen is in de eisen vanuit de eindtermen die door ministerie en toezichthouders worden gesteld, waardoor de flexibiliteit afneemt. Anderzijds wordt gesignaleerd dat opleidingen niet graag curricula bijstellen om meer organisatorische redenen én omdat docenten niet goed weten om te gaan met de veranderende vraag naar onderwijs.

Onder de opleiders, maar ook daarbuiten, bestaat er de vrees dat het verschuiven van de opleidingsfunctie naar de school, te ver doorslaat naar de praktijk. Uit meerdere bronnen blijkt bovendien dat de competentiegerichte curricula het zicht vertroebelen op de eisen die aan vakinhoud worden gesteld. Bij leren in de praktijk vermindert het zicht op vakinhoudelijke bekwaamheden nog verder. Er is algemene zorg te distilleren uit de studies en evaluaties over het inhoudelijk niveau dat aanstaande leraren middels het praktijkleren behalen en hoe dit geborgd kan worden.

Onderwijsproces

Het onderwijsproces zorgt ervoor dat kandidaten zich de onderwijsinhoud op adequate wijze eigen kunnen maken. Het leerresultaat wordt door het onderwijsproces beïnvloed.

Uit de evaluaties komt naar voren dat niet elke kandidaat geschikt is voor opleiden in de school. Er zijn een sterke motivatie en een groot eigen verantwoordelijkheidsgevoel nodig, omdat de student bij opleiden in de school voor een belangrijk deel zelfstandig aan het leren is. Scholen en besturen geven in evaluaties aan te twijfelen of het competentieleren en de toenemende verantwoordelijkheid van kandidaten voor het eigen leerproces voor elke kandidaat geschikt zijn. Als kandidaten aan het traject zijn begonnen en teveel het gevoel hebben in het diepe te worden gegooid, dan is het de vraag of en hoe het opleidingsinstituut en de opleidingsschool dit type kandidaat een aangepast traject moeten bieden. Betrokkenen zijn in elk geval van mening dat assessments en selectieprocedures een rol moeten spelen bij de vraag of een kandidaat geschikt is om aan een traject van opleiden in de school deel te nemen en om te zien of de leerstijl van een kandidaat past bij opleiden in de school.

Meerdere malen wordt gemeld dat het traject opleiden in de school zwaar is voor de kandidaten, deels door de verantwoordelijkheid voor het leerproces, deels door de combinatie van werken en leren. Over de studeerbaarheid van de trajecten is echter nog weinig bekend.

Al eerder is genoemd dat uit evaluaties en studies de afstemming over het onderwijsprogramma tussen lerarenopleiding en school van groot belang is voor de inhoud; echter ook voor het proces. De vraaggerichtheid van de lerarenopleidingen speelt hierbij een rol met name in het leveren van maatwerk dat aansluit op het leerproces van de kandidaat en de reeds bij de kandidaat aanwezige competenties. Uit het onderzoeksmateriaal blijkt dat hierin nog grote knelpunten liggen. Inadequate invulling van gerichte opleidingsvragen, zowel van de kant van de school als van de kandidaat, leidt tot verlies van effectiviteit (aangeboden leerinhoud voldoet niet aan de vraag) en motivatie (kandidaten leren wat ze al beheersen). Maatwerk blijkt in de opleidingspraktijk van alle dag een moeilijke zaak.

In de evaluaties signaleert men dat de wijze van begeleiding onder invloed van opleiden in de school veranderd is. Werd de begeleiding eerst ter hand genomen door een leraar die in de klas begeleidde, nu neemt naast dit concrete niveau van begeleiden vooral begeleiding op toegepast niveau (intervisie en supervisie) en theoretisch niveau (instructie en workshops aan de hand van een probleem) toe. Deze begeleiding wordt verzorgd door algemene schoolbegeleiders. Wijzigingen in de begeleiding leiden tevens tot wijzigingen in de beoordeling van studenten en zij-instromers en kandidaten: steeds vaker vindt beoordeling plaats aan de hand van assessments op de werkplek in plaats van tentamens.

3. Resultaten

Onder resultaten worden zowel de kwantitatieve opbrengsten (aantallen) als de kwalitatieve opbrengsten van opleiden in de school verstaan.

Kwalitatief

Het waarborgen van de kwaliteit van afgestudeerden is een verantwoordelijkheid van de lerarenopleidingen. Over het algemeen zijn er in Nederland weinig gegevens beschikbaar over de kwaliteit van afgestudeerden.

Ook over de kwaliteit van leraren die zijn opgeleid via opleiden in de school in vergelijking met leraren opgeleid via het traditionele opleidingstraject, is weinig bekend. Onderzoek naar de Amerikaanse en Engelse situaties levert een genuanceerd beeld op. Daaruit blijkt dat leraren die zijn opgeleid door de opleiding te combineren met opleiden in de school, 'betere' leraren zijn dan de leraren die uitsluitend door een lerarenopleiding zijn opgeleid. Uit onderzoek en evaluatie is bovendien bekend dat het van belang wordt geacht de beter presterende studenten voor opleiden in de school in aanmerking te laten komen, omdat het traject meer investering van de student vraagt. Dit zegt echter niet direct iets over het kwalitatieve rendement.

Kwantitatief

Ook over het kwantitatieve rendement van opleiden in de school is weinig informatie beschikbaar. Welke invloed de studiebelasting heeft op de studievoortgang, doorstroom en uitstroom is nauwelijks onderzocht. Uit onderzoek komt wel meermalen naar voren dat de voortgang van de studie wordt bedreigd door de hectiek van alle dag op de werkplek. Een significante uitspraak is in deze niet goed mogelijk omdat het bij de diverse evaluaties gaat om kleine aantallen studenten met individuele opleidingstrajecten.

4. Werkplek

De werkplek zelf levert belangrijke condities om opleiden in de school mogelijk te maken. We denken hierbij aan de infrastructuur in de school en de faciliteiten die er zijn in tijd, capaciteit en deskundigheid van personeel.

Volgens de onderzoeken en evaluaties besteden scholen met name in de beginfase aandacht aan de opbouw van een infrastructuur voor opleiden en begeleiding. Het verdelen en het benoemen van taken binnen die infrastructuur zoals schoolcoach, praktijkcoördinator, mentor en de bijbehorende taakomschrijvingen, waren van belang om de infrastructuur te organiseren. Uit het onderzoeksmateriaal blijkt dat niet alle onderwijspersoneel geschikt is om studenten binnen het opleidingsgebonden traject te begeleiden, aangezien het specifieke vormen van begeleiden vraagt.

Schoolbesturen hebben in de loop van de tijd verbetering geconstateerd als het gaat om de begeleidingsvormen binnen opleiden in de school. Daar waar praktijkcoördinatoren zijn gekomen is er meer structuur gekomen. Scholing van coaches heeft de begeleiding ook inhoudelijk verbeterd.

Welke invloed de kwaliteit van het onderwijs op de werkplek heeft op het opleiden in de school komt in het onderzoeksmateriaal niet naar voren. Toch is het logisch te veronderstellen dat de kwaliteit van het gegeven onderwijs en van het aanwezige onderwijspersoneel een rol speelt bij opleiden in de school. Kandidaten zouden immers de kans moeten krijgen om in de praktijk ook vernieuwende en actuele didactieken te oefenen. Enigszins is dit element terug te vinden in het onderzoeksmateriaal als de stimulerende inbreng die zij-instromers hebben op het zittende onderwijspersoneel en hoe zij daarbij voor innovatie en onderwijsontwikkeling kunnen zorgen.

Cultuur op de werkplek

Scholen geven aan hoe belangrijk het is om draagvlak te hebben voor opleiden in de school binnen het team van de school. Opleiden in de school vraagt om een cultuurverandering. Om deze te kunnen verwerven is het nodig om tot een gezamenlijke visie op opleiden in de school te komen die passend is voor de onderwijskundige visie van de school. Ook moeten er doelen in het vooruitzicht worden gesteld die met opleiden in de school bereikt kunnen worden. Creëren van draagvlak voor opleiden in de school heeft een behoorlijke tijdsinvestering nodig volgens de evaluaties. Ook duurt het even voordat de positieve effecten van opleiden in de school zichtbaar worden.

5. Opleidingscondities

Onder opleidingscondities worden alle aspecten verstaan die buiten de werkplek een effect hebben op het opleiden op de school. Voorzieningen in tijd en geld bijvoorbeeld, maar ook een operationeel systeem van kwaliteitszorg of een regionale educatieve infrastructuur die zorgt voor een goede afstemming tussen vraag en aanbod, kunnen hieronder vallen.

Voorzieningen in tijd, geld en organisatie

Veelvuldig wordt in de evaluaties aangegeven dat knelpunten zich voordoen op het gebied van tijd en geld. Deels is dit te wijten aan het feit dat opleiden in de school zich in een aantal gevallen in een opbouwfase bevindt en juist in deze fase veel investeringen nodig zijn. Anderzijds wordt ook vaak opgemerkt dat behoud van de infrastructuur, zoals het blijvend vrijstellen van personeel voor begeleiding en coördinatietaken alleen dan mogelijk is, als duidelijk is hoe tijd en middelen beschikbaar zijn.

Een ander knelpunt is dat de organisatie van de opleiding vaak niet hetzelfde ritme kent als de organisatie in de school. Dit leidt tot problemen wat betreft het opleidingstrajectdeel dat door de opleiding wordt aangeboden. Verder is de communicatie tussen de scholen en opleidingsinstituten niet altijd optimaal. Ook een goede communicatie tussen betrokken partijen is een belangrijke randvoorwaarde.

Uit de evaluaties is bekend dat er voor de assessmentcentra, die via vastgelegde procedures bepalen of kandidaten met een ho-diploma geschikt zijn voor een traject opleiden in de school dat binnen twee jaar kan worden afgerond, nog geen samenhangend systeem voor kwaliteitsborging was ingericht.

Educatieve infrastructuur

Verder is uit onderzoek bekend dat de educatieve infrastructuur waar door de overheid in is geïnvesteerd, vaak moeizaam tot stand komt. Over het algemeen is bekend dat het vinden van stageplaatsen niet altijd even gemakkelijk is: soms is er een tekort aan plaatsen. Een educatieve infrastructuur biedt mogelijkheden voor afstemming en vermindering van deze problematiek.

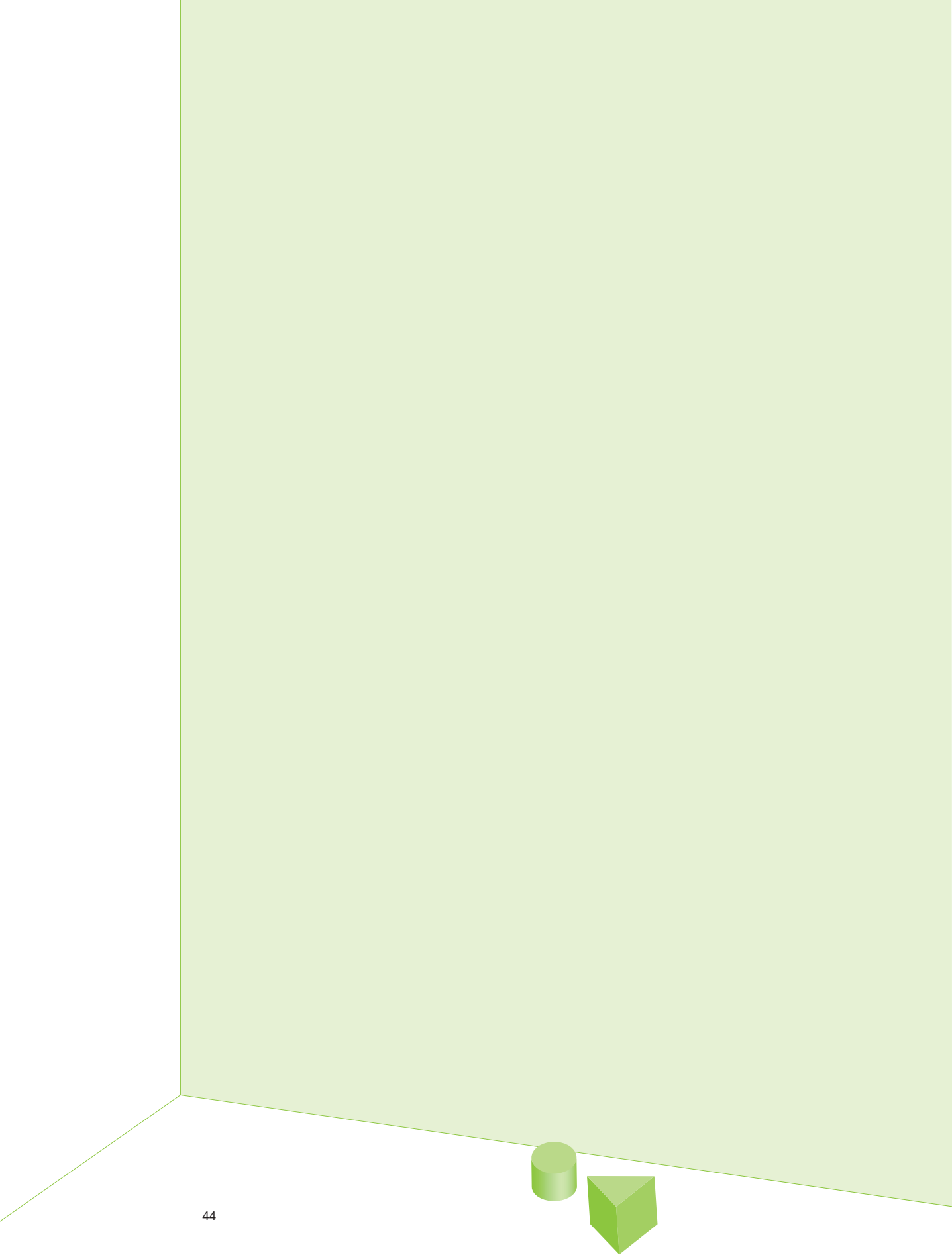
4.5 Wat is nog niet bekend over kwaliteitsborging?

Uit het onderzoeksmateriaal komt geen compleet beeld naar voren over de borging van de kwaliteit van opleiden in de school. Veel studies hebben plaatsgevonden in de ontwikkelfase en zijn oriënterend en inventariserend van aard geweest. De onderzoeken zijn verder specifiek gericht op een enkele doelgroep van opleiden in de school (zij-instromers, onbevoegden), soms alleen gericht op bepaalde sectoren (po ofwel vo). Hierdoor is onze informatie over het opleiden in de school gefragmenteerd.

Zo is er nauwelijks informatie over de doelgroepen uit het bve (onderwijsassistenten), of over de kwaliteit van het begeleiden of beoordelen van kandidaten op de werkplek. Ook is er weinig te vinden over de kwaliteit van de werkplek zelf: het daar gegeven onderwijs of de wijze waarop scholen en opleidingen de kwaliteit van het opleiden in de school nagaan en garanderen.

Wat bijna geheel ontbreekt is informatie over de leerprocessen bij (aanstaande) leraren en de effecten van opleiden in de school op de kwaliteit van het onderwijs dat in het primaire proces plaatsvindt. Ook over de meerwaarde van opleiden in de school voor de kwaliteit van leraren is nog niet veel bekend.

In het volgende hoofdstuk wordt een voorstel uitgewerkt voor de succesfactoren voor opleiden in de school, gebaseerd op bestaande kennis van toezichthouders over kwaliteit en op gegevens uit evaluaties en studies rondom opleiden in de school en werkplekieren. Dit geeft ten behoeve van alle betrokkenen een beeld van de kwaliteitsaspecten en -criteria die van belang zijn voor een solide vormgeving van opleiden in de school.

5 Toetsing van de kwaliteit

5.1 Inleiding

In de voorgaande hoofdstukken is geconcludeerd dat al veel studie is gedaan naar het opleiden in de school en dat er veel waardevolle suggesties zijn gedaan om de kwaliteit van deze opleidingsroute te borgen. Uiteindelijk zal echter in het accreditatieproces moeten blijken wat de kwaliteit is van diegenen die via dit traject zijn opgeleid. Juist vanwege het bijzondere karakter van deze opleidingsvariant en het belang en de verantwoordelijkheid van de lerarenopleidingen daarbij, is het nodig om de kwaliteitstoetsing van het opleiden in de school zo zorgvuldig mogelijk uit te voeren. In dit hoofdstuk onderzoeken we eerst (5.2) de plaats van het opleiden in de school binnen het accreditatiekader. Op een aantal plaatsen in het accreditatiekader werken we de criteria verder uit. Dit zijn geen nieuwe criteria, maar specificaties van de bestaande criteria in functie van opleiden in de school. Vervolgens (5.3) bespreken we in dit hoofdstuk de kritische succesfactoren om kwaliteit te realiseren bij het opleiden in de school. Deze paragraaf is uitdrukkelijk bedoeld als handreiking en niet als een toetsingskader. In de volgende paragraaf (5.4) wordt expliciet ingegaan op een latere beleidsmatige evaluatie van opleiden in de school: brengt deze vorm van opleiden wat ervan verwacht/gehoopt wordt? Aan de lerarenopleidingen wordt daarom gevraagd in hun zelfevaluatie extra gegevens aan te leveren over de studenten in de variant opleiden in de school. Die gegevens kunnen bijdragen tot een goede analyse van de resultaten van het opleiden in de school.

De slotparagraaf (5.5) bespreekt dan de relatie tussen dit vijfde hoofdstuk en de tweede fase van het gezamenlijke onderzoeksproject van de inspectie en de NVAO.

5.2 Het gespecificeerde NVAO-accreditatiekader

Uitgangspunt is dat diegenen die via de variant opleiden in de school² worden opgeleid, aan dezelfde bevoegdheids- en bekwaamheidseisen dienen te voldoen als diegenen die via een andere variant worden opgeleid. De hogeschool of universiteit die de hbo-bachelor of de hbo- en wo-master diploma's uitreikt is uiteraard verantwoordelijk voor de kwaliteit van de opgeleiden. De verantwoordelijkheid kan niet aan de opleidingscholen worden overgedragen. In het accreditatieproces wordt alleen de verantwoordelijke hogeschool of universiteit beoordeeld. Zij zullen de kwaliteitsgarantie moeten geven voor datgene dat hun studenten in de opleidingsscholen leren.

Bij de beoordeling van de basiskwaliteit van opleidingen hanteert de NVAO een accreditatiekader waarin de criteria en de werkwijze bij de accreditatie zijn beschreven. Een opleiding wordt beoordeeld aan de hand van zes onderwerpen.

Deze onderwerpen zijn:

- ◆ doelstelling van de opleiding;
- ◆ programma;
- ◆ inzet van personeel;
- ◆ voorzieningen;
- ◆ interne kwaliteitszorg;
- ◆ resultaten.

² De WHW (art. 7.7) onderscheidt voltijdse, deeltijdse en duale opleidingen. Opleiden in de school is op zich niet een 'variant', maar heeft de kenmerken van een duale variant. Verder in de tekst zullen we met het oog op de accreditatie toch spreken over een variant Opleiden in de school.

De genoemde onderwerpen worden beoordeeld aan de hand van facetten en daarbij horende criteria. Deze beoordeling gebeurt in eerste instantie in een rapport van een Visiterende en Beoordelende Instantie (VBI) na een visitatie. De accreditatie is dan afhankelijk van de validering door de NVAO van deze externe beoordeling door de VBI.

In het onderstaande is voor een aantal facetten een verdere specificatie opgenomen van de criteria die gelden voor het beoordelen van de variant opleiden in de school. Voor de traditionele voltijdvariant en eventuele deeltijd- en duale varianten gelden deze specifieke criteria niet. Deze specificaties zijn cursief weergegeven en dienen als hulpmiddel voor commissies om bij de visitatie oog te hebben voor het eigen karakter van opleiden in de school. Zij kunnen ook een richtlijn zijn voor lerarenopleidingen bij het opstellen van hun zelfevaluatie-rapport, ter voorbereiding van de visitatie.

De criteria die als specificatie bij bepaalde facetten van het accreditatiekader zijn toegevoegd, zijn onder andere ontleend aan de voorwaarden die de Onderwijsraad beschreef voor het opleiden in de school (2005) en aan hoofdstuk 4 van deze voorstudie.

Onderwerp / facet	Criterium NVAO (+specificatie in verband met Opleiden in de School)
1. Doelstellingen opleiding	
1.1 Domeinspecifieke eisen	De eindkwalificaties van de opleiding sluiten aan bij de eisen die door (buitenlandse) vakgenoten en de beroepspraktijk gesteld worden aan een opleiding in het betreffende domein (vakgebied/discipline en/of beroepspraktijk).
1.2 Niveau: bachelor en master	De eindkwalificaties van de opleiding sluiten aan bij algemene, internationaal geaccepteerde beschrijvingen van de kwalificaties van een Bachelor of een Master.
1.3 Oriëntatie hbo / wo	De eindkwalificaties van de opleiding sluiten aan bij de volgende beschrijvingen van een Bachelor en een Master in hbo en wo: hbo: ◆ De eindkwalificaties zijn mede ontleend aan de door (of in samenspraak met) het relevante beroepenveld opgestelde beroepsprofielen en/of beroepscompetenties. ◆ Een hbo-bachelor heeft de kwalificaties voor het niveau van beginnend beroepsbeoefenaar in een specifiek beroep of samenhangend spectrum van beroepen waarvoor een hbo-opleiding vereist is of dienstig is. ◆ Een hbo-master heeft de kwalificaties voor het niveau van zelfstandig en/of leidinggevend beroepsbeoefenaar in een beroep of spectrum van beroepen, dan wel het niveau van het functioneren in een multidisciplinaire omgeving waarin een hbo-opleiding vereist is of dienstig is. wo: ◆ De eindkwalificaties zijn ontleend aan eisen vanuit de wetenschappelijke discipline, de internationale wetenschapsbeoefening en voor daarvoor in aanmerking komende opleidingen de relevante praktijk in het toekomstige beroepenveld. ◆ Een wo-bachelor heeft de kwalificaties voor toegang tot tenminste een verdere wo-studie op masterniveau en eventueel voor het betreden van de arbeidsmarkt. ◆ Een wo-master heeft de kwalificaties om zelfstandig wetenschappelijk onderzoek te verrichten of multi- en interdisciplinaire vraagstukken op te lossen in een beroepspraktijk waarvoor een wo-opleiding vereist is of dienstig is.

Onderwerp / facet	Criterion NVAO (+specificatie in verband met Opleiden in de School)
2. Programma	
2.1 Eisen hbo/wo	Het programma sluit aan bij de volgende criteria voor het programma van een hbo- of een wo-opleiding: hbo: ◆ Kennisontwikkeling door studenten vindt plaats via vakliteratuur, aan de beroepspraktijk ontleend studiemateriaal en via interactie met de beroepspraktijk en of (toegepast) onderzoek. ◆ Het programma heeft aantoonbare verbanden met actuele ontwikkelingen in het vakgebied/de discipline. ◆ Het programma waarborgt de ontwikkeling van beroepsvaardigheden en heeft aantoonbare verbanden met de actuele beroepspraktijk. wo: ◆ Kennisontwikkeling door studenten vindt plaats in interactie tussen het onderwijs en het wetenschappelijk onderzoek binnen relevante disciplines. ◆ Het programma sluit aan bij ontwikkelingen in de relevante wetenschappelijke discipline(s) door aantoonbare verbanden met actuele wetenschappelijke theorieën. ◆ Het programma waarborgt de ontwikkeling van vaardigheden op het gebied van wetenschappelijk onderzoek. ◆ Bij daarvoor in aanmerking komende opleidingen heeft het programma aantoonbare verbanden met de actuele praktijk van de relevante beroepen. <i>Om het civiele effect van een schoolgebonden opleidingstraject te waarborgen hebben studenten de gelegenheid ervaring op te doen in gevarieerde onderwijsituaties zodat zij tijdens de opleiding geconfronteerd worden met de verschillende schooltypes en beroepspraktijken waartoe de opleiding opleidt.</i> <i>Een opleidingsschool werkt intensief samen met de lerarenopleiding waardoor geborgd is dat de verbinding theorie en praktijk wordt gelegd. Het opleidingstraject in de school dient voldoende diepgang te kennen door verbindingen met de theorie, het opleidingstraject in het opleidingsinstituut dient voldoende praktijkgericht te zijn door een verbinding met de praktijk.</i>
2.2 Relatie tussen doelstellingen en inhoud programma	◆ Het programma is een adequate concretisering van de eindkwalificaties, qua niveau, oriëntatie en domeinspecifieke eisen. ◆ De eindkwalificaties zijn adequaat vertaald in leerdoelen van (onderdelen van) het programma. ◆ De inhoud van het programma biedt studenten de mogelijkheid om de geformuleerde eindkwalificaties te bereiken. <i>De vakinhoudelijke en vakdidactische competenties zijn stevig verankerd in het schoolgebonden opleidingstraject.</i>
2.3 Samenhang programma	Studenten volgen een inhoudelijk samenhangend studieprogramma. <i>De samenhang tussen het opleidingsdeel en het schoolgebonden opleidingstraject is geëxpliciteerd en wordt door de opleiding geborgd.</i>
2.4 Studielast	Het programma is studeerbaar doordat factoren, die betrekking hebben op dat programma en die de studievoortgang belemmeren zoveel mogelijk worden weggenomen. <i>De opleidingsschool draagt zorg voor voldoende tijd en faciliteiten voor de student om de studievoortgang te bevorderen.</i>
2.5 Instroom	Het programma sluit qua vorm en inhoud aan bij de kwalificaties van de instromende studenten: ◆ hbo-bachelor: vwo, havo, middenkaderopleiding of specialistenopleiding (WEB) of daarmee vergelijkbare kwalificaties, blijkend uit toelatingsonderzoek. ◆ wo-bachelor: vwo, hbo-propedeuse of daarmee vergelijkbare kwalificaties, blijkend uit toelatingsonderzoek. ◆ hbo- en wo-master: bachelor en eventueel (inhoudelijke) selectie.

2.6 Duur	De opleiding voldoet aan formele eisen m.b.t. de omvang van het curriculum: ◆ hbo-bachelor: 240 studiepunten. ◆ wo-bachelor: in de regel 180 studiepunten. ◆ hbo-master: minimaal 60 studiepunten. ◆ wo-master: minimaal 60 studiepunten, afhankelijk van de opleiding.
2.7 Afstemming tussen vormgeving en inhoud	Het didactisch concept is in lijn met de doelstellingen. De werkvormen sluiten aan bij het didactisch concept. <i>Het didactisch concept wordt door opleiding en opleidingsschool gedeeld.</i>
2.8 Beoordeling en toetsing	Door de beoordelingen, toetsingen en examens wordt adequaat getoetst of de studenten de leerdoelen van (onderdelen van) het programma hebben gerealiseerd. <i>De afsluiting van een schoolgebonden opleidingstraject wordt verricht door onafhankelijke eindbeoordelaars.</i>

Onderwerp / facet	Criterium NVAO (+specificatie in verband met Opleiden in de School)
3. Inzet van personeel	
3.1 Eisen hbo/wo	De opleiding sluit aan bij de volgende criteria voor de inzet van personeel van een hbo- of een wo-opleiding: hbo: Het onderwijs wordt voor een belangrijk deel verzorgd door personeel dat een verbinding legt tussen de opleiding en de beroepspraktijk. wo: Het onderwijs wordt voor een belangrijk deel verzorgd door onderzoekers die een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van het vakgebied.
3.2 Kwantiteit personeel	Er wordt voldoende personeel ingezet om de opleiding met de gewenste kwaliteit te verzorgen. <i>Om de kwaliteit van een schoolgebonden opleidingstraject te garanderen, is/zijn er in de opleidingsschool één of meer gekwalificeerde opleidingsfunctionarissen aanwezig.</i>
3.3 Kwaliteit personeel	Het personeel is gekwalificeerd voor de inhoudelijke, onderwijskundige en organisatorische realisatie van het programma. <i>De aanwezige opleidingsfunctionaris(sen) is/zijn deskundig in het opleiden en begeleiden van de studenten in het opleidingstraject.</i> <i>De begeleiding binnen het opleidingsinstituut en de opleidingsschool is op elkaar afgestemd.</i>

Onderwerp / facet	Criterium NVAO (+specificatie in verband met Opleiden in de School)
4. Voorzieningen	
4.1 Materiële voorzieningen	De huisvesting en materiële voorzieningen zijn toereikend om het programma te realiseren.
4.2 Studiebegeleiding	De studiebegeleiding en de informatievoorziening aan studenten zijn adequaat met het oog op studievoortgang. De studiebegeleiding en de informatievoorziening aan studenten sluiten aan bij de behoefte van studenten. <i>Voor de studenten uit het opleidingstraject in de school zijn er mogelijkheden/faciliteiten voor begeleiding op afstand.</i>

Onderwerp / facet	Criterium NVAO (+specificatie in verband met Opleiden in de School)
5. Interne kwaliteitszorg	
5.1 Evaluatie resultaten	De opleiding wordt periodiek geëvalueerd, mede aan de hand van toetsbare streefdoelen. <i>Het opleidingsinstituut ziet toe dat de opleidingsschool een kwaliteitszorgsysteem heeft dat waarborgt dat de doelstellingen van de opleiding gerealiseerd worden.</i>
5.2 Maatregelen tot verbetering	De uitkomsten van deze evaluatie vormen de basis voor aantoonbare verbetermaatregelen die bijdragen aan realisatie van de streefdoelen.
5.3 Betrekken van medewerkers, studenten, alumni en beroepenveld	Bij de interne kwaliteitszorg zijn medewerkers, studenten, alumni en het afnemend beroepenveld van de opleiding actief betrokken. <i>De medewerkers van de opleidingsschool zowel als van het opleidingsinstituut zijn actief betrokken bij de interne kwaliteitszorg.</i>

Onderwerp / facet	Criterium NVAO (+specificatie in verband met Opleiden in de School)
6. Resultaten	
6.1 Gerealiseerd niveau	De gerealiseerde eindkwalificaties zijn in overeenstemming met de nagestreefde eindkwalificaties qua niveau, oriëntatie en domeinspecifieke eisen.
6.2 Onderwijsrendement	Voor het onderwijsrendement zijn streefcijfers geformuleerd in vergelijking met relevante andere opleidingen. Het onderwijsrendement voldoet aan deze streefcijfers.

In het accreditatiekader staat een toelichting bij deze verschillende onderwerpen, facetten en criteria. Daarop aanvullend wordt hier nog enige verduidelijking gegeven op de opgenomen specificaties in verband met opleiden in de school.

Doelstellingen van de opleiding

Wat betreft het onderwerp 'Doelstellingen opleiding' zijn er geen specificaties. De eindkwalificaties van de opleiding zijn immers dezelfde voor alle studenten, los van het traject dat zij volgen. De Wet BIO en het besluit Bekwaamheidseisen onderwijspersoneel zijn daarbij het referentiekader. Die beschrijven de bekwaamheidseisen waar een afgestudeerde van de lerarenopleiding aan moet voldoen. Als een lerarenopleiding verschillende uitstrooprofielen kent, is aandacht daarvoor wel aangewezen: hoe wordt de brede bekwaamheid van de afgestudeerde verder ingekleurd door specialisatie voor een deel van het onderwijs (zoals onder- of bovenbouw) of een bepaald aspect.

Programma

Opleiden in de school leidt wel tot differentiatie in de programma's, het tweede onderwerp uit het accreditatiekader. Bij de facetten van dat onderwerp zijn dan ook enkele specificaties geformuleerd die vooral te maken hebben met de wijze waarop lerarenopleiding en opleidingsschool samenwerken om een programma te realiseren dat enerzijds aangepast is aan de individuele kenmerken van de instromende studenten en anderzijds voldoende diepgang en kwaliteit garandeert. Het is daarbij zeker belangrijk dat studenten de kans krijgen ervaring op te doen in verschillende contexten en dat voortdurend de link gelegd wordt tussen deze praktijkervaringen en theoretische onderbouwing.

De vakinhoudelijke en de vak-didactische competenties moeten evenwichtig aan bod komen. Dit moet getoetst worden in een onafhankelijke eindbeoordeling. Onafhankelijkheid ten aanzien van de student in opleiding is hierbij essentieel. De vraag is of en in welke mate de directe begeleiders van de opleidingsschool hierbij betrokken kunnen zijn. Een kernvraag is verder of de toetsing alleen competentiegericht in de praktijk plaatsvindt of dat er ook een aparte toetsing van de kenniscomponent is. Eventueel kan er een uitsplitsing plaatsvinden van verschillende leerdoelen die op verschillende wijzen worden getoetst.

Inzet personeel

Bij het derde onderwerp 'Inzet personeel' betreffen de specificaties in functie van opleiden in de school de aanwezigheid van gekwalificeerde opleidingsfunctionarissen in de opleidingsschool die tijd en ruimte hebben voor het begeleiden van de studenten uit het OidS-traject. Op sommige momenten kunnen zij ook delen van de opleiding die gericht zijn op het concrete handelen van de leraar verzorgen. In een samenwerkingsovereenkomst tussen lerarenopleiding en opleidingsschool kan de inzet van personeel van beide aan bod komen en kunnen onderlinge contacten en afspraken worden vastgelegd. Daarbij kan blijken dat er heldere afspraken zijn gemaakt met betrekking tot taken, verantwoordelijkheden en kwaliteiten van de bij het opleidingsonderwijs betrokken medewerkers.

Voorzieningen

Voor het vierde onderwerp 'Voorzieningen' is bij het aspect 'Studiebegeleiding' gespecificeerd dat er voor de studenten uit het OidS-traject mogelijkheden en faciliteiten zijn voor begeleiding op afstand. Op zich kan begeleiding op afstand ook een van toepassing zijn op studenten uit andere trajecten. In de context van Opleiden in de school vraagt de opzet van de begeleiding in het bijzonder een systematische aanpak, waarbij de begeleiding vanuit de lerarenopleiding én de begeleiding vanuit de opleidingsschool op elkaar afgestemd zijn.

Interne kwaliteitszorg

Het vijfde onderwerp is 'Kwaliteitszorg'. Vraag is hoe en waar de interne kwaliteitszorg van de lerarenopleiding en die van de opleidingsschool elkaar raken. De lerarenopleiding is alleszins verantwoordelijk voor de kwaliteit van de opleidings-trajecten en moet daar verantwoording over afleggen. De opleidingsschool is primair verantwoordelijk voor de borging en de verbetering van de kwaliteit van het daar gegeven onderwijs. De specificatie stelt dat het opleidingsinstituut toeziet dat de opleidingsschool een kwaliteitszorgsysteem heeft dat waarborgt dat de doelstellingen van de opleiding gerealiseerd worden. We kunnen hier spreken van 'Assessment van de werkplek'.

Resultaten

Wat betreft het zesde onderwerp 'resultaten' zijn er geen aparte specificaties geformuleerd. Het is evident dat de studenten uit het OidS-traject hetzelfde niveau moeten realiseren als de studenten van traditionele opleidingstrajecten. Voor deze groep studenten kunnen wel andere streefcijfers geformuleerd worden, maar de rendementen moeten ook voor deze studenten aanvaardbaar zijn.

5.3 Kritische succesfactoren

In hoofdstuk 4 zijn kwaliteitsgebieden gegroepeerd die in opleiden in de school een rol spelen. In deze kwaliteitsgebieden zijn kritische succesfactoren benoemd, die uit evaluaties en studies naar voren zijn gekomen. Op zich zijn deze kritische succesfactoren geen object van beoordeling tijdens de accreditatie, maar zij vullen bepaalde randvoorwaarden in die de kans op het realiseren van de benodigde kwaliteit (en dus van accreditatie) vergroten. Bij dit overzicht wordt tevens rekening gehouden met ervaringen uit allerlei toezichtkaders.

Opleidingsconcept

De wijze waarop invulling wordt gegeven aan opleiden in de school moet voor betrokken partijen duidelijk zijn. In belangrijke mate hangt de kwaliteit van de inspanningen omtrent de uitvoering van opleiden in de school hiervan af. Het opleidingsconcept geeft sturing aan de kwaliteit in de inspanningen. De volgende aspecten geven nadere uitwerking aan de kwaliteit daarvan.

Gedeelde visie op opleiden in de school

Het is aan te bevelen dat onderwijskundige principes en de visie op leren zowel van de opleiding als van de school goed op elkaar aansluiten. Over het begrip 'werkplekleren' zou zowel op bestuurlijk als op uitvoerend niveau overeenstemming moeten bestaan.

Functie van opleiden in de school voor de onderwijsinstellingen

In het verlengde van het vorige punt is het van belang dat duidelijkheid bestaat over de functies en overige doelen die met het opleiden in de school voor de betrokken onderwijsinstellingen worden beoogd. Op die manier wordt de meerwaarde van het traject duidelijk en wordt het draagvlak mogelijk groter.

Samenwerkingsovereenkomst tussen school en opleiding

De praktijk leert dat het verstandig is om zo concreet mogelijke afspraken over de samenwerking tussen school en opleiding te maken en deze vast te leggen in een formele samenwerkingsovereenkomst. Om teleurstellingen en misverstanden te voorkomen moet duidelijk zijn welke partij voor wat verantwoordelijk is, zodat helder inzicht bestaat over de opleidingsactiviteiten op de school, de opleidingsactiviteiten in de instelling en de wederzijdse verplichtingen die aan de samenwerking verbonden zijn.

Programma

Curriculum

Het curriculum vormt de inhoud van het leerproces. De kwaliteit hiervan is cruciaal voor het inhoudelijke niveau dat studenten kunnen bereiken. Bij opleiden in de school is er bovendien een aantal aspecten dat van belang is om het niveau van het curriculum te borgen.

Opleidingsdoelen koppelen aan het schoolgebonden opleidingstraject

Bij opleiden in de school, waarin zowel opleidingsinstituut als opleidingsschool delen van het curriculum voor hun rekening nemen, is het aan te bevelen goed uit te werken welke leerdoelen op welke leerplek moeten worden bereikt.

Vakinhoudelijk niveau van de werkplekactiviteiten

Gezien de zorg in het algemeen over de vakinhoudelijke competenties én het feit dat vakinhoudelijke onderdelen traditioneel gezien meer op theorie georiënteerd zijn dan op de praktijk, is borging van het vakinhoudelijke niveau op de werkplek van belang. In de dagelijkse praktijk van de school is de kans immers aanwezig dat alledaagse zaken voorrang krijgen boven reflectieve en theoretische zaken. Daarom is het aan te bevelen het vakinhoudelijke niveau goed zichtbaar te maken in de leerdoelen, waardoor ze deel gaan uitmaken van toetsing en beoordeling.

Samenhang studie- en werktraject

Om te voorkomen dat het studie- en het werktraject langs elkaar of uit elkaar gaan lopen, is het verstandig de samenhang van beide trajecten expliciet vast te leggen.

Onderwijsproces

Het onderwijsproces moet ervoor garant staan dat de onderwijsinhoud effectief wordt overgebracht en ervaren. Opleiden in de school stelt door de aard van het leer-werktraject ook bijzondere eisen aan een adequaat leerproces.

Assessment of geschiktheidsonderzoek

Opleiden in de school stelt bijzondere eisen aan de student: het vereist verantwoordelijkheid nemen voor het leerproces en een leerstijl die past bij leren in de praktijk. De kwaliteit van de afgestudeerde en het leerproces binnen opleiden in de school kan versterkt worden door meteen aan het begin van de studie te zorgen voor een adequaat onderzoek dat vaststelt of een student geschikt is voor deze wijze van leren.

Individueel opleidingsplan en maatwerk

Voor diegenen die via een bijzonder individueel traject leraar willen worden, moet het in het vorige punt genoemde assessment ook leiden tot een maatwerktraject waarin inhoud, duur en begeleiding van het traject goed zijn gespecificeerd.

Systeem voor begeleiding, scholing en studievoortgang

Opleiden in de school vergt een goed uitgewerkt traject van studiebegeleiding, scholing en het meten van de studievoortgang.

Toetsing en het afrondend bekwaamheidsonderzoek

De verantwoordelijke lerarenopleiding dient erop toe te zien dat de toetsing aan alle eisen van kwaliteit voldoet. Meer nog dan in andere trajecten dienen de onafhankelijkheid, de betrouwbaarheid en de validiteit van de toetsen gegarandeerd te zijn. De specifieke aandacht moet in het bijzonder gericht zijn op die onderdelen van het leerproces die op de werkplek worden getoetst.

Studeerbaarheid

De lerarenopleiding en de opleidingsschool dragen een bijzondere verantwoordelijkheid voor het bewaken van de studeerbaarheid van het leer-werktraject.

Kwaliteit en professionalisering van werkplekopleiders

De deskundigheid van het personeel die nodig is voor het geven van onderwijs of begeleiding in het kader van opleiden in de school, zorgt voor effectieve verhoging van de kwaliteit van (het lesgeven in) de school. Er moeten dus voldoende mogelijkheden zijn voor het onderwijspersoneel om deze deskundigheid te verwerven en te onderhouden.

Resultaten

De inspanningen die opleiden in de school van alle betrokken partijen vraagt, zullen tot goede resultaten moeten leiden, waardoor zal moeten blijken dat die inspanningen de moeite waard zijn.

Het gerealiseerde niveau moet adequaat zijn

Aangezien de eindkwalificaties die met opleiden in de school moeten worden behaald, dezelfde zijn als die van de andere trajecten in de betreffende opleidingen, zal bij de (zelf)evaluatie en visitatie aparte aandacht moeten worden geschonken aan mogelijke verschillen in het gerealiseerde niveau tussen de afgestudeerden in de verschillende trajecten. Het is raadzaam consequent bij te houden waar mogelijk kwetsbare onderdelen wordenesignaleerd en waar mogelijk betere resultaten worden gerealiseerd door studenten uit de variant opleiden in de school.

Kwantitatief rendement

Het lijkt omwille van een efficiënte en effectieve bedrijfsvoering van belang dat streefcijfers worden geformuleerd over het verwachte rendement en de studieduur. Op die manier kunnen de partners nagaan of hun verwachtingen worden gerealiseerd.

De werkplek

De condities op de werkplek hebben uiteraard belangrijke invloed op de werkzaamheden en op de studie en het leerproces. Om de kwaliteit op de werkplek te garanderen zijn de volgende elementen van belang:

Kwaliteitscriteria voor de werkplek

De verantwoordelijkheid van de lerarenopleiding voor het leren op de werkplek zou vertaald kunnen worden doordat de opleiding kwaliteitscriteria formuleert waaraan de werkplek op de opleidingsschool moet voldoen. Deze kunnen bijvoorbeeld in de samenwerkingsovereenkomst worden opgenomen.

Kwaliteit van het onderwijs op de opleidingsschool

Omdat studenten leren op de werkplek, moet het onderwijs dat op die werkplek gegeven wordt van voldoende kwaliteit zijn. De lerarenopleiding zal dus voldoende kritisch moeten zijn in de keuze en selectie van opleidingsscholen. Daarnaast moeten die scholen zelf de kwaliteit van het gegeven onderwijs bewaken.

Kwaliteitszorg op de werkplek

Lerarenopleiding en opleidingsschool doen er goed aan de kwaliteit van de werkplek onderdeel te laten zijn van het reguliere interne kwaliteitszorgstelsel.

Cultuur op de werkplek

De cultuur op een werkplek waarin de werkwijze van opleiden in de school geaccepteerd en gedragen wordt, versterkt het vermogen van de werkplek als geheel om opleiden in de school tot een succes te maken.

Opleidingscondities

Naast de kwaliteitsaspecten die van belang zijn in de school, in de opleiding en in de samenwerking tussen beide, zijn er ook factoren die van belang zijn voor de kwaliteit buiten het directe zicht van school en opleiding.

Inbedding in de educatieve infrastructuur van de regio

De inbedding in de locale of regionale educatieve infrastructuur kan de kwaliteit, maar ook de kwantiteit van opleiden in de school versterken. Zo kunnen onder gezamenlijke verantwoordelijkheid binnen de educatieve infrastructuur bijvoorbeeld afspraken gemaakt worden over het aantal leer-werkplaatsen.

Voorziening in geld, tijd en materiële werkomgeving

Bij de uitvoering van opleiden in de school zijn ook de basale randvoorwaarden van belang om effectiviteit en kwaliteit te leveren. Tijd, geld en ook materiële voorzieningen zoals voldoende werkruimtes, ICT en didactische middelen ondersteunen het leerproces.

Draagvlak en continuïteit

Opleiden in de school dient voor beide partners, lerarenopleiding én school, meerwaarde te hebben. Voor beide partijen dient een 'win-win' situatie te ontstaan. Zonder enig rendement voor de scholen, zal deze opleidingsvariant niet duurzaam kunnen zijn. Zo zullen scholen afwegen wat de investering in de begeleiding van OidS hen oplevert ('Return on investment') en zullen zij zich de vraag stellen of OidS een positieve bijdrage levert aan de schoolontwikkeling.

5.4 Beleidsmatige evaluatie van opleiden in de school

In het zelfevaluatie-rapport ter voorbereiding van de visitatie en de accreditatie moeten de opleidingen informatie geven over de verschillende varianten die zij aanbieden, dus ook over opleiden in de school. Het accreditatiekader is daarbij de referentie.

De NVAO en de Inspectie van het Onderwijs vinden het daarnaast zinvol dat de opleidingen extra gegevens over het OidS-traject aanleveren in hun zelfevaluatie-rapport. Met het oog op de beperking van de administratieve last, is dit aantal vrij klein gehouden. De gevraagde gegevens zijn noodzakelijk om uiteindelijk tot een goede afweging van de betekenis van opleiden in de school te komen. Zij vormen geen toetsingscriteria en zijn dus ook niet als zodanig van invloed op de accreditatiebeslissing.

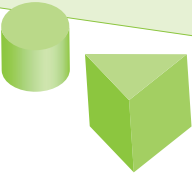
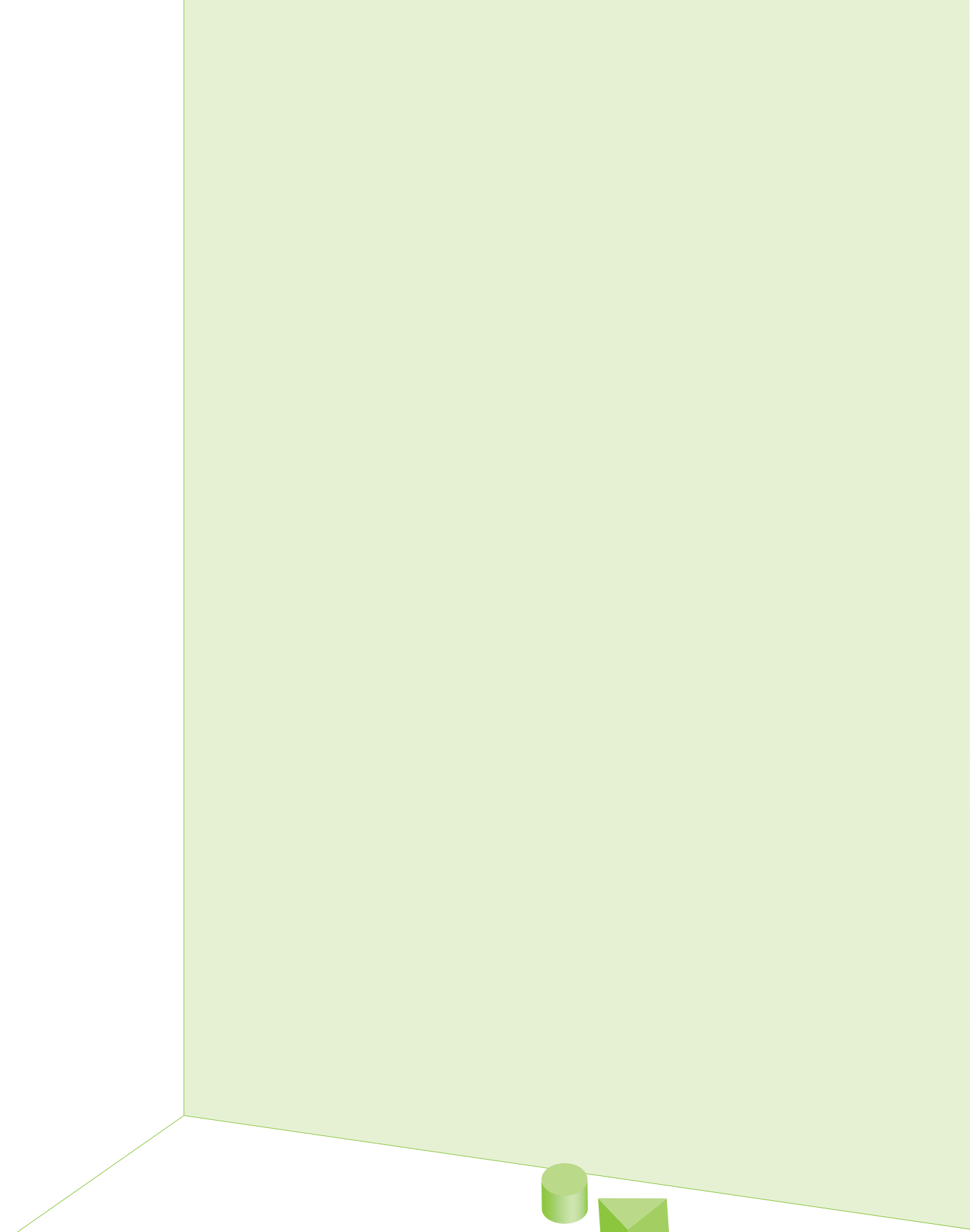
Hierbij een lijst van die gegevens:

- ◆ beschrijving van de afspraken tussen lerarenopleiding en opleidingsinstituut over de onderlinge verdeling van de na te streven leerdoelen;
- ◆ informatie (zoals aantal, vooropleiding) over de verschillende doelgroepen van OidS:
 - studenten uit hbo en wo;
 - zij-instromers in het beroep;
 - onderwijsassistenten;
 - leraarondersteuners;
 - instructeurs;
- ◆ beschrijving van de evc-procedures in functie van het OidS-traject;
- ◆ beschrijving van de wijze waarop de opleiding op basis van de vaststelling van de individuele kwaliteit van de instromende student een programma op maat garandeert;
- ◆ beschrijving van het OidS-traject uitgedrukt in studiepunten;
- ◆ beschrijving van kwaliteitscriteria en cultuur van de werkplek;
- ◆ beschrijving van het gebruik van de voorzieningen (in de opleidingsschool én bij de lerarenopleiding) door de studenten uit het OidS-traject.

5.5 Slotbeschouwing

In dit hoofdstuk en in dit gehele rapport is een beschrijving gegeven van de theoretische en empirische bevindingen die van invloed kunnen zijn op de variant van lerarenopleidingen die voor een belangrijk deel 'in de school' plaatsvindt. Die variant wint aan belang en kan een bijdrage leveren aan het opheffen van kwantitatieve tekorten aan leraren en aan het verbeteren van de kwaliteit van leraren(opleidingen). Omdat de effecten van opleiden in de school nog niet bekend zijn, worden de beschrijvingen in dit rapport met de nodige omzichtigheid gegeven. De aanbevelingen en adviezen zullen in het tweede deel van het onderzoek op hun realiteitswaarde en hun kracht worden onderzocht. Daartoe zullen de inspectie en de NVAO in de komende periode een aantal werkbezoeken brengen bij clusters van instellingen voor hoger onderwijs en opleidingsscholen in po, vo en bve. Op grond van de resultaten van deze bezoeken kunnen de in dit rapport vermelde aanbevelingen en adviezen nog worden aangepast.

Het accreditatiekader daarentegen ligt vast. De werkbezoeken zullen echter gebruikt worden om te bezien of de specifieke toelichting bij de facetten in het accreditatiekader, gericht op opleiden in de school, in de praktijk blijkt te werken. Tot slot zal tevens worden nagegaan of de aan te leveren extra informatie voor de zelfevaluatie zonder al te veel administratieve belasting geleverd kan worden en of deze informatie uiteindelijk gebruikt kan worden in de uiteindelijke evaluatie door beleidsverantwoordelijken van opleiden in de school. De Inspectie van het Onderwijs en de NVAO staan open voor kritische suggesties en vragen over en naar aanleiding van deze studie.

Literatuur

CFI (2005). *Subsidieregeling Dieptepilot voor de opleidingsschool en de academische school 2005 – 2008: PO, VO en BVE*. Zoetermeer: Centrale Financiële Instellingen (CFI).

Inspectie van het Onderwijs (2001). *Opleiden voor de school: eerste evaluatie van Educatief Partnerschap*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2001). *Duaal academisch onderwijs: de werkplek als academische leerplek?* Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2002). *Evaluatie van het zij-instroomtraject in het voortgezet onderwijs*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2003). *Opleiden met de school: tweede evaluatie van Educatief Partnerschap*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2003). *Evaluatie van het zij-instroomtraject in het primair onderwijs*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2003). *Bekwaam afgerond? Evaluatie startbekwaamheden in opleidingen leraar basisonderwijs*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2004). *Opleiden in de school: derde evaluatie van Educatief Partnerschap*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2005). *Monitor Integraal personeelsbeleid in het PO en VO: eindrapport*. Utrecht: Research voor beleid in opdracht van de Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2005). *Evaluatie Convenant G4+*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2006). *De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2004/2005*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs en Auditdienst OCW (2005). *Convenant lerarenopleidingen VO/BVE*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Kallenberg, A.J. en F.C.M. Rokebrand (2006). *Kwaliteitskenmerken van opleidingsscholen. Notitie in opdracht van de stuurgroep in het kader van de beleidsagenda hbo Raad – OCW*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW).

Kessels, W.M. en Verloop, N. (2006). *Opleidingskunde: ontwikkelingen rond het opleiden en leren van professionals in onderwijs en bedrijfsleven* (artikel uit Pedagogische Studiën).

KPC Groep (2004). *Opleiden in school, hoe doen we dat?* Den Bosch: KPC Groep.

KPMG (2006). *Beoordeling projectplannen in het kader van de Subsidieregeling Dieptepilot voor de opleidingsschool en academische school 2005-2008*. Amsterdam: KPMG Business Advisory Services B.V.

Nijhof, W.J. (2006). *Het Leerpotentieel van de werkplek. Afscheidsrede vanwege het emeritaat*. Universiteit Twente.

NVAO (2003). *Accreditatiekader bestaande opleidingen hoger onderwijs*. Den Haag: Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie.

OCW (2001). *Maatwerk 3: voortgangsrapportage 2001*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW).

OCW (2004). *Regeling Opleiden in de school voor PO, VO en BVE 2004- 2005*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW).

OCW (2004). *Verlenging Regeling Opleiden in de school voor PO, VO en BVE 2004-2006*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW).

OCW (2004). *Tussenrapportage ontwikkelproject Opleiden in de school Primair Onderwijs*. Den Haag: Research voor beleid, in opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW).

OCW (2005). *Voortgangsrapportage Beleidsplan Onderwijspersoneel 2005*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW).

OCW (2005). *Beleidsagenda lerarenopleidingen 2005 – 2008*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW).

OCW (2005). *Eindrapport ontwikkeltraject Opleiden in de school*. Den Haag: Research voor beleid, in opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW).

OCW (2005). *Beleidsreactie bij het advies van de Onderwijsraad over Leraren opleiden in de school*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCW).

OCW en koepelorganisaties van werkgevers en werknemers (2006). *Convenant professionalisering en begeleiding van onderwijspersoneel in PO en VO*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW).

Onderwijsraad (2003). *Werkplekleren in de beroepskolom. Naar een integratie van binnen- en buitenschools leren*. Den Haag: Onderwijsraad.

Onderwijsraad (2005). *Advies Leraren opleiden in de school*. Den Haag: Onderwijsraad.

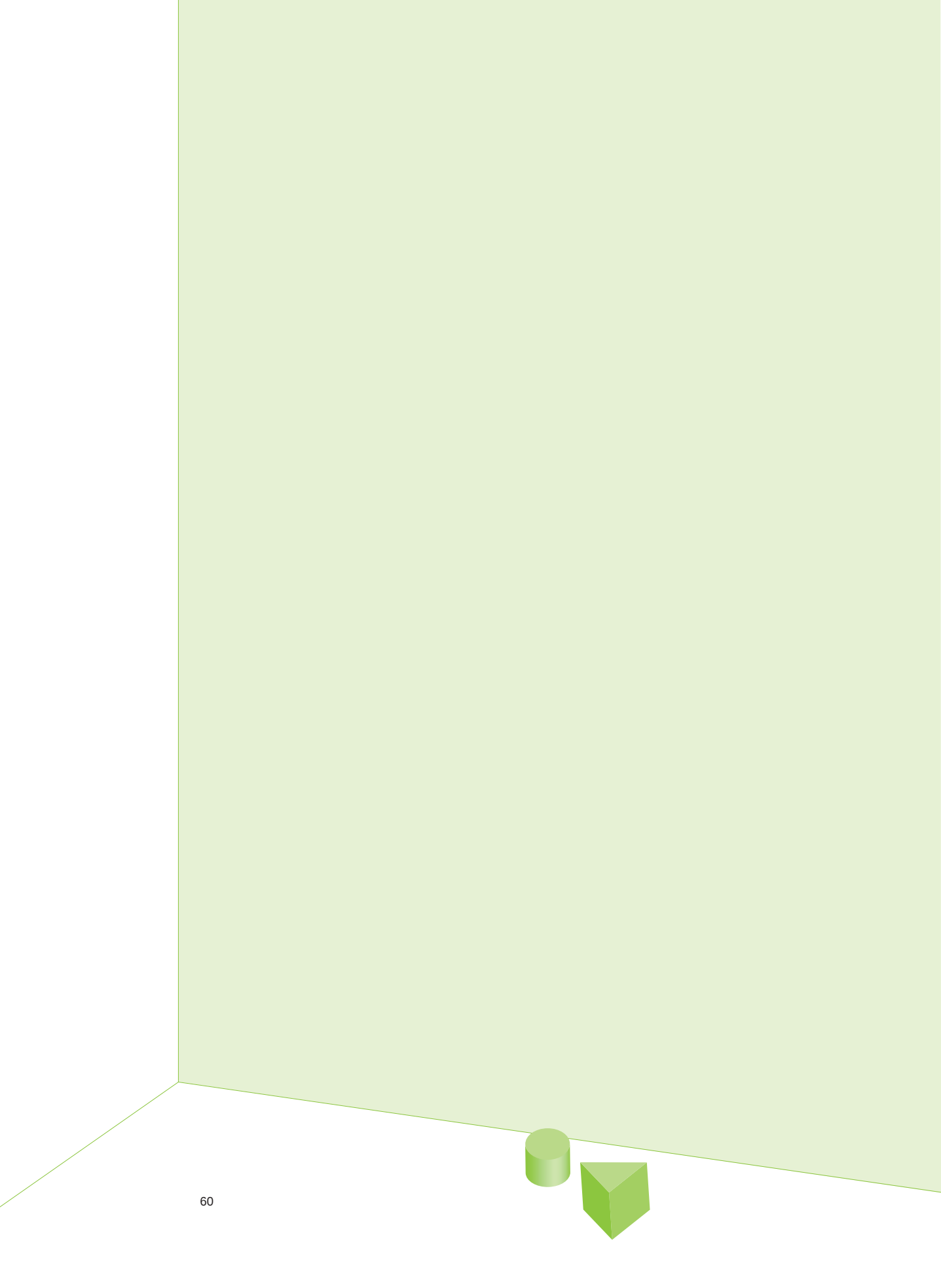
Onderwijsraad (2005). *Studie Aspecten van opleiden in de school: een vergelijkend internationaal overzicht*. Den Haag: Onderwijsraad.

Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (2005). *Tussentijdse monitor Opleiden in de school*. Maastricht: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt.

SBO (2006). *De begeleiding van startende leraren. In het voortgezet onderwijs en het basisonderwijs*. Utrecht: Sectorbestuur Onderwijsarbeidsmarkt.

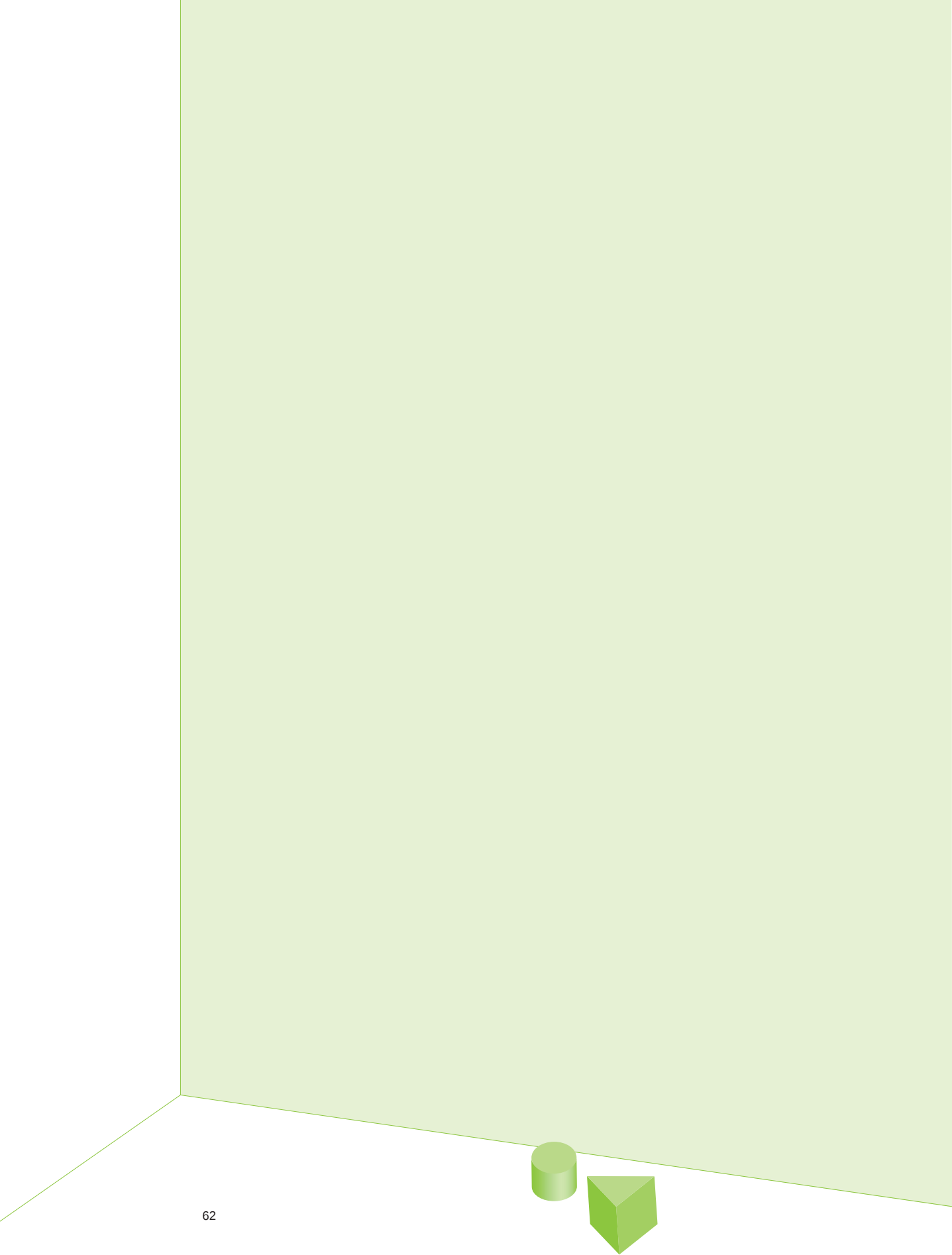
SCO-Kohnstamm Instituut (2006). *Monitor Professionele arbeidsorganisatie voor de onderwijssectoren PO, VO en BVE: concept eindrapportage 2005 – 2006*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.

SCP (2006). *Duaal als ideaal? Leren en werken in het beroeps- en hoger onderwijs*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

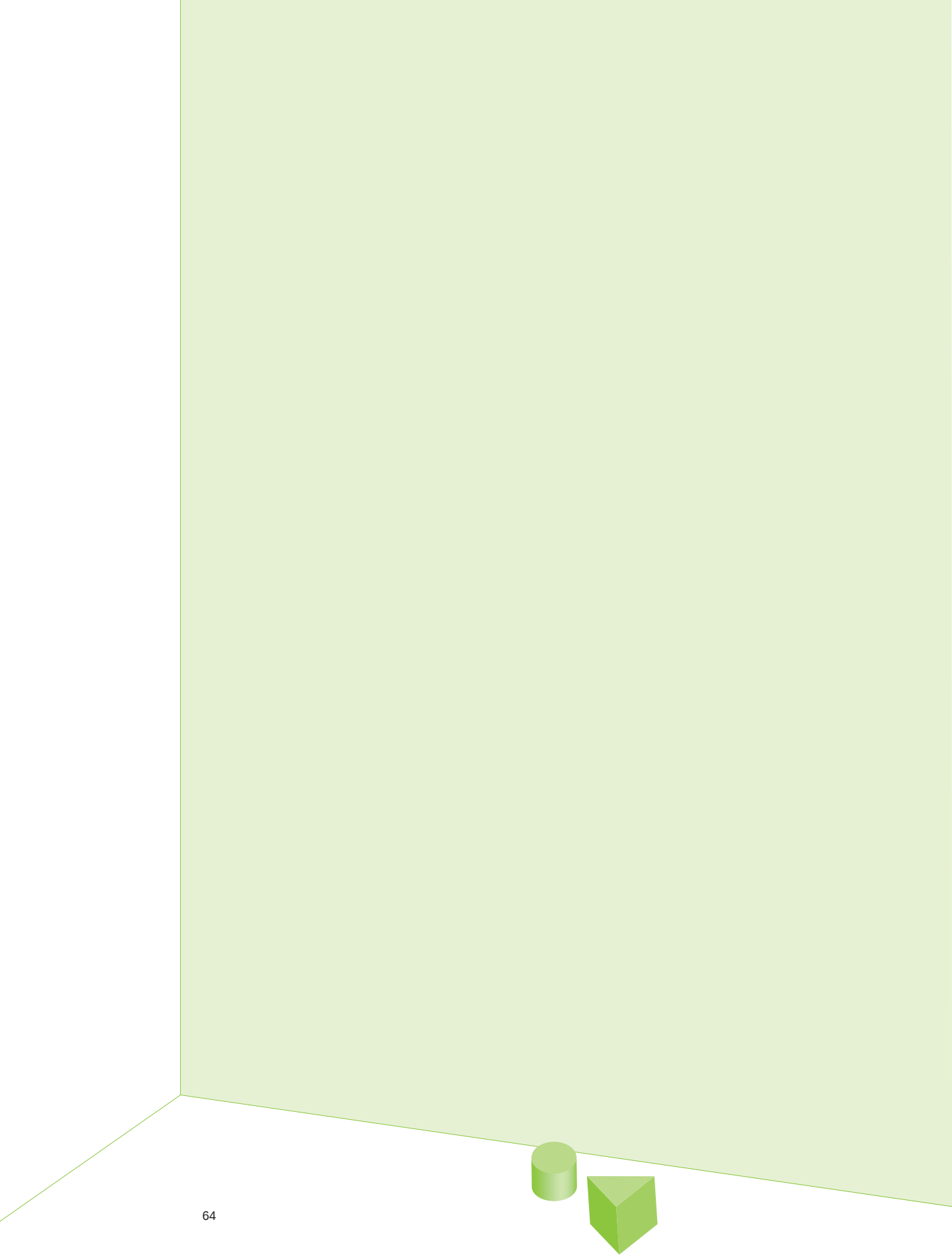
Bijlage 1 - Overzicht van kritische succesfactoren

Succesfactoren	
1.	Het opleidingsconcept - Gedeelde visie op opleiden in de school - Functie van opleiden in de school voor de onderwijsinstelling - Samenwerkingsovereenkomst tussen school en opleiding
2.	Het programma <i>Curriculum</i> - Opleidingsdoelen koppelen aan het schoolgebonden opleidings-traject (Vakinhoudelijk) niveau van de werkplekactiviteiten - Samenhang studie- en werktraject <i>Onderwijsproces</i> - Assessment of geschiktheidsonderzoek - Individueel opleidingsplan en maatwerk - Systeem voor begeleiding, scholing en studievoortgang - Toetsing en afrondend bekwaamheidsonderzoek - Studeerbaarheid van het werkplekleren - Kwaliteit en professionalisering van werkplekopleiders
3.	De resultaten - Het gerealiseerde niveau moet adequaat zijn - Kwantitatief rendement
4.	De werkplek - Kwaliteitscriteria voor de werkplek - Kwaliteit van het onderwijs op de opleidingsschool - Kwaliteitszorg op de werkplek - Cultuur op de werkplek
5.	De opleidingscondities - Inbedding in de educatieve infrastructuur van de regio - Voorziening in geld, tijd en materiële werkomgeving
6.	Draagvlak en continuïteit

Bijlage 2 - Afkortingen

bve	Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie
EPS	Educatief Partnerschap
ho	Hoger onderwijs
hbo	Hoger beroepsonderwijs
IPB	Integraal personeelsbeleid
lio	Leraar in opleiding
mbo	Middelbaar beroepsonderwijs
NVAO	Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie
OCW	Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
OidS	Opleiden in de school
pabo	Lerarenopleiding voor het primair onderwijs
po	Primair onderwijs
roc	Regionaal opleidingscentrum
SBO	Sectorbestuur onderwijsarbeidsmarkt
VBI	Visiterende en beoordelende instantie
vho	Vorbereidend hoger onderwijs
vo	Voortgezet onderwijs
Wet Bio	Wet op de beroepen in het onderwijs
wo	Wetenschappelijk onderwijs
WOT	Wet op het onderwijstoezicht

Bijlage 3 - Projectgroep Opleiden in de school

NVAO

Dr. K.L.L.M. Dittrich (voorzitter NVAO)

Drs. R. Belmans (beleidsmedewerker NVAO)

Inspectie van het Onderwijs

Dr. G. van Hardeveld (inspecteur hoger onderwijs, projectleider)

Dr. K.J. Polder (inspecteur hoger onderwijs)

Drs. K. Sluis (inspecteur voortgezet onderwijs)

Drs. M. van der Wal (inspecteur primair onderwijs)

Drs. M. Wilmer (inspecteur beroepsonderwijs en volwasseneducatie)

Colofon

Auteursrecht voorbehouden.

Gehele of gedeeltelijke overneming of reproductie van de inhoud van deze uitgave op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteursrechthebbende is verboden, behoudens de beperkingen bij de wet gesteld. Het verbod betreft ook gehele of gedeeltelijke bewerking

Productie

Afdeling Communicatie, Inspectie van het Onderwijs

Vormgeving

Blik grafisch ontwerp, Utrecht

Drukwerk

Den Haag media groep, Rijswijk

Uitgave

Inspectierapport 2007 - 09,
in samenwerking met de NVAO
mei 2007

Verkoopprijs € 6,00

Exemplaren van deze publicatie zijn telefonisch
te bestellen bij de Postbus 51 Infolijn.

Postbus 51- nummer 22BR2007B009

ISBN: 978-90-8503-076-8

Telefoonnummer 0800 - 8051 (gratis),
elke werkdag van 9.00-21.00 uur
of via internet op www.postbus51.nl

Deze publicatie staat ook op internet:

www.onderwijsinspectie.nl

www.nvao.net

